МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему: **«Концептуалізація поняття «Глобальний Південь» у сучасній теорії міжнародних відносин»**

Виконала: Левіна Софія Євгеніївна,
студентка 2 курсу, групи 8.2914
спеціальності: 291 Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії
освітня програма: Країнознавство
Керівник: Черкасов Станіслав Сергійович,
завідувач кафедри всесвітньої історії та
міжнародних відносин, кандидат історичних
наук, доцент
_____ Черкасов С. С.

Рецензент: Давлєтов Олександр Рашидович,
професор кафедри всесвітньої історії
та міжнародних відносин, кандидат історичних
наук, доцент
_____ Давлєтов О. Р.

м. Запоріжжя - 2025 рік

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет історії та міжнародних відносин
Кафедра всесвітньої історії та міжнародних відносин
Освітній рівень: магістр
Спеціальність: 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри всесвітньої історії
та міжнародних відносин
Черкасов С.С.
«_____»_____20___ року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Левіної Софії Євгеніївні

1. Тема роботи: Концептуалізація поняття «Глобальний Південь» у сучасній теорії міжнародних відносин
керівник роботи к.і.н., доцент Черкасов Станіслав Сергійович,
затверджені наказом ЗНУ від «11» березня 2025 року № 369-с
2. Строк подання студентом роботи: 20 листопада 2025 року.
3. Вихідні дані до роботи: Статут Організації Об'єднаних Націй. - Сан-Франциско, 26.06.1945 р.; Final Communiqué of the Asian-African Conference of Bandung, 24 April 1955. - Bandung, 1955; Declaration on the Establishment of a New International Economic Order : General Assembly resolution 3201 (S-VI) of 1 May 1974. - UN Digital Library; Programme of Action on the Establishment of a New International Economic Order : General Assembly resolution 3202 (S-VI) of 1 May 1974. - UN Digital Library; Charter of Economic Rights and Duties of States : General Assembly resolution 3281 (XXIX) of 12 December 1974. - United Nations; Prashad V. The Darker Nations: A People's History of the Third World. - New York : The New Press, 2007; Escobar A. Encountering Development: The Making and Unmaking of the Third World. - Princeton : Princeton University Press, 1995; Wallerstein I. World-Systems Analysis: An Introduction. - Durham : Duke University Press, 2004; Acharya A. The End of American World Order. - Cambridge : Polity Press, 2014; Dirlik A. The Global South: Predicament and Promise. - The Global South. 2007. Vol. 1, no. 1; Mignolo W. The Idea of Latin America. - Malden : Blackwell, 2005; Spivak G. C. Can the Subaltern Speak? - In: Marxism and the Interpretation of Culture. Chicago : University of Chicago Press, 1988.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): дослідити джерела та наукову літературу з проблематики

Глобального Півдня, Третього світу та постколоніальних студій; проаналізувати генезу поняття «Глобальний Південь» у другій половині XX ст. та його співвідношення з термінами «Третій світ» і «Південь»; з'ясувати трансформацію концепту Глобального Півдня у постбіполярний період та в умовах глобалізації; розкрити категоріальний статус поняття «Глобальний Південь» у сучасній теорії міжнародних відносин (теорія залежності, світ-системний підхід, постколоніальні та критичні студії); проаналізувати інституціоналізацію Глобального Півдня через діяльність Руху неприєднання, Групи 77, BRICS/BRICS+ та інших міждержавних платформ; дослідити дискурсивні практики конструювання колективної суб'єктності Глобального Півдня та їхній вплив на формування альтернативних моделей розвитку; оцінити роль країн Глобального Півдня у сучасних міжнародно-політичних кризах та процесі трансформації ліберального світопорядку; визначити перспективи подальшого розвитку концепту «Глобальний Південь» і його значення для становлення нової багатополярної архітектури міжнародної системи.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень): кваліфікаційна робота містить 3 таблиці.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняла
Вступ	Черкасов С. С., доцент	15.02.2025	15.02.2025
Розділ 1	Черкасов С. С., доцент	21.04.2025	21.04.2025
Розділ 2	Черкасов С. С., доцент	24.07.2025	24.07.2025
Розділ 3	Черкасов С. С., доцент	11.09.2025	11.09.2025
Висновки	Черкасов С. С., доцент	17.11.2025	17.11.2025

7. Дата видачі завдання: 15 лютого 2025 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вивчення проблеми, опрацювання джерел та наукової літератури з теми	листопад 2024 р.	*виконано*
2.	Написання вступу	січень, лютий 2025 р.	*виконано*
3.	Написання першого розділу	березень, квітень 2025 р.	*виконано*

4.	Написання другого розділу	травень, червень, липень 2025 р.	*виконано*
5.	Написання третього розділу	серпень, вересень 2025 р.	*виконано*
6.	Написання висновків	жовтень, листопад 2025 р.	*виконано*

Студентка _____С.Є. Левіна

Керівник роботи _____ С.С. Черкасов

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____С.С. Черкасов

РЕФЕРАТ
КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ «ГЛОБАЛЬНИЙ ПІВДЕНЬ» У СУЧАСНІЙ ТЕОРІЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Кваліфікаційна робота магістра складається з 86 сторінок друкованого тексту, містить 33 джерела, 28 позицій наукової літератури.

Категорії та поняття: Глобальний Південь, Третій Світ, Міжнародні відносини (МВ), постколоніальні студії, теорія залежності, світова система, дискурс, суб'єктність, багатополярність, БРІКС (BRICS), колективна ідентичність, Північ-Південь.

Об’єкт дослідження - міжнародно-політичний дискурс в сучасній теорії міжнародних відносин.

Предмет дослідження - генеза, трансформація, категоріальний статус і функціональне навантаження поняття «Глобальний Південь» в сучасній теорії міжнародних відносин.

Мета дослідження: Комплексний теоретико-методологічний аналіз генези, трансформації та сучасних інтерпретацій концепту «Глобальний Південь» з метою визначення його ролі як інструменту колективної суб’єктності у формуванні нового світового порядку.

Наукова новизна роботи: Полягає у системному синтезі постколоніальних, критичних та залежнісних підходів у дослідженні функціонального навантаження концепту «Глобальний Південь» у міжнародних відносинах. Вперше здійснено комплексний аналіз внутрішньої диференціації акторів Глобального Півдня (зокрема, у форматі BRICS/BRICS+), а також критично осмислено релевантність концепту в умовах сучасних міжнародно-політичних криз і трансформації глобального порядку.

Висновки:

1. Поняття «Глобальний Південь» суттєво відрізняється від терміна «Третій Світ», який мав геополітичний та ідеологічний зміст доби Холодної війни. У сучасному дискурсі «Глобальний Південь» постає як постколоніальна

та дискурсивна категорія, що об’єднує держави не за географічним принципом, а за спільним досвідом структурної нерівності, економічної залежності та периферійної позиції в глобальній системі.

2. Найбільш релевантне теоретичне пояснення концепту надають теорія залежності та постколоніальні студії, які дозволяють інтерпретувати Глобальний Південь як результат історичної структурної нерівності та як інтелектуальну платформу опору євроцентричним парадигмам у теорії міжнародних відносин.

3. Концепт отримує практичну інституціональну форму через такі міждержавні платформи, як Рух неприєднання та BRICS/BRICS+. Вони виступають інструментами колективної суб’єктності, спрямованими на підтримку багатополярності, реформування глобальних інститутів і формулювання альтернативних моделей розвитку.

4. Глобальний Південь не є однорідним утворенням. Зростання економічної та політичної ваги окремих держав (зокрема Китаю та Індії) посилює внутрішню неоднорідність і створює виклики для формування єдиної колективної ідентичності, але водночас збільшує потенціал впливу Півдня на глобальні процеси.

5. Сучасні міжнародні кризи, включно з російсько-українською війною, демонструють зростання ролі країн Глобального Півдня як самостійних акторів, що прагнуть уникнути нових форм біполярності й використовують напруженість між центрами сили для реалізації власних стратегічних інтересів.

6. Подальший розвиток концепту «Глобальний Південь» залежатиме від здатності держав Півдня узгодити внутрішні суперечності та сформулювати консолідовану альтернативу сучасному ліберальному світопорядку. Від цього також залежатиме їхня роль у формуванні нової багатополярної архітектури глобальної системи.

SUMMARY
CONCEPTUALIZATION OF THE TERM "GLOBAL SOUTH" IN CONTEMPORARY INTERNATIONAL RELATIONS THEORY

The Master's qualification thesis consists of 86 pages of printed text, includes 33 sources and 28 positions of scientific literature.

Categories and concepts: Global South, Third World, International Relations (IR), postcolonial studies, dependency theory, world-system, discourse, agency, multipolarity, BRICS, collective identity, North–South.

Object of the research: The international political discourse on the "Global South" and its interpretation in contemporary International Relations theory.

Subject of the research: The genesis, transformation, categorical status, and functional significance of the concept of the "Global South" as a political, economic, and discursive category in contemporary international relations.

Purpose of the research: To conduct a comprehensive theoretical and methodological analysis of the genesis, transformation, and contemporary interpretations of the concept of the "Global South" in order to determine its role as an instrument of collective agency in the formation of a new world order.

Scientific novelty of the thesis: Lies in the systematic synthesis of postcolonial, critical, and dependency approaches in studying the functional meaning of the "Global South" concept in international relations. For the first time, a comprehensive analysis of the internal differentiation of Global South actors (particularly within BRICS/BRICS+) has been conducted, as well as a critical assessment of the relevance of the concept in the context of current international-political crises and the transformation of the global order.

Conclusions:

1. The concept of the "Global South" significantly differs from the term "Third World," which had geopolitical and ideological meaning during the Cold War. In modern discourse, the "Global South" emerges as a postcolonial and discursive category that unites states not according to geographic criteria but through a shared experience of structural inequality, economic dependency, and peripheral status within the global system.

2. The most relevant theoretical explanation of the concept is provided by dependency theory and postcolonial studies, which allow the Global South to be interpreted as a result of historical structural inequality and as an intellectual platform of resistance to Eurocentric paradigms in international relations theory.

3. The concept acquires its practical institutional form through such intergovernmental platforms as the Non-Aligned Movement and BRICS/BRICS+. They act as instruments of collective agency aimed at supporting multipolarity, reforming global institutions, and formulating alternative development models.

4. The Global South is not a homogeneous entity. The growing economic and political weight of certain states (particularly China and India) increases internal heterogeneity and creates challenges for forming a unified collective identity, yet simultaneously expands the South's potential influence on global processes.

5. Contemporary international crises, including the Russian–Ukrainian war, demonstrate the growing role of Global South countries as independent actors striving to avoid new forms of bipolarity and using tensions between power centers to pursue their own strategic interests.

6. The further development of the "Global South" concept will depend on the ability of Southern states to reconcile internal contradictions and formulate a consolidated alternative to the contemporary liberal world order. Their role in shaping the new multipolar architecture of the global system will also depend on this.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ……3

ВСТУП…….4

РОЗДІЛ 1. Джерельна база, стан наукової розробки проблеми та методи ДОСЛІДЖЕННЯ……..……7

1.1. Джерельна база ……..…….…….7

1.2. Стан наукової розробки проблеми …….……...15

1.3. Методи дослідження……..…….....20

РОЗДІЛ 2. Генеза, трансформація та інституціоналізація концепту «Глобальний Південь» у міжнародно-політичному дискурсі…….26

2.1. Генеза та розвиток категорії геополітичного «Півдня» у міжнародно-політичній думці другої половини XX ст..……..26

2.2. Трансформація категорії геополітичного «Півдня» у постбіполярний період…….……29

2.3. Інституціоналізація концепту «Глобального Півдня» та його теоретична інтерпретація..……...……..35

РОЗДІЛ 3. Концепт «Глобального Півдня» у сучасній теорії міжнародних відносин.……...…….…41

3.1. Міжнародно-політична суб'єктність та форми самоідентифікації Глобального Півдня у сучасних міжнародно-політичних дослідженнях.……41

3.2. Критичне осмислення та дискусії навколо релевантності концепту «Глобальний Південь» у сучасній теорії міжнародних відносин ……..50

3.3. Перспективи переосмислення концепту у контексті сучасних міжнародно-політичних криз ……58

ВИСНОВКИ……..68

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ……73

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АСЕАН (ASEAN) — Association of Southeast Asian Nations (Асоціація держав Південно-Східної Азії)

МВ — Міжнародні відносини

НАТО — Організація Північноатлантичного договору

ОАЕ — Об'єднані Арабські Емірати

ООН — Організація Об'єднаних Націй

AfCFTA — African Continental Free Trade Area (Африканська континентальна зона вільної торгівлі)

BRICS — міждержавне об'єднання Бразилії, Росії, Індії, Китаю та Південної Африки

BRICS+ — розширений формат співпраці BRICS

G-77 (G77) — Group of 77 (Група 77, коаліція країн, що розвиваються)

HDI — Human Development Index (Індекс людського розвитку)

IR — International Relations (міжнародні відносини)

MPI — Multidimensional Poverty Index (Багатовимірний індекс бідності)

NAM — Non-Aligned Movement (Рух неприєднання)

MERCOSUR (МЕРКОСУР) — Common Market of the South (Спільний ринок Півдня)

RCEP — Regional Comprehensive Economic Partnership (Всеосяжне регіональне економічне партнерство)

UNCTAD — United Nations Conference on Trade and Development (Конференція ООН з торгівлі та розвитку)

UNDP — United Nations Development Programme (Програма розвитку ООН)

WDI — World Development Indicators (Світові індикатори розвитку)

WTO — World Trade Organization (Світова організація торгівлі)

ВСТУП

Актуальність дослідження. Актуальність теми зумовлена глибокими трансформаціями сучасної міжнародної системи, у межах яких поняття «Глобальний Південь» набуло значного теоретичного та політичного значення. У другій половині XX - на початку XXI ст. відбувається перегляд традиційних підходів до пояснення глобальної нерівності, що пов'язано з кризою ліберального світопорядку, посиленням багатополярності та зростанням впливу нових центрів сили, зокрема Китаю, Індії, Бразилії та коаліційних форматів BRICS і G77. У цих умовах категорія «Глобальний Південь» дедалі частіше використовується для позначення держав, які мають спільний досвід політичної залежності, економічної периферійності та постколоніальних асиметрій розвитку.

Попри широке поширення терміна у дипломатичному, експертному та академічному дискурсі, його зміст залишається теоретично невизначеним. Різні наукові підходи трактують Глобальний Південь як геополітичну, економічну або дискурсивну категорію, що створює потребу у систематизації та уточненні його концептуального навантаження. Особливої ваги ця проблема набуває в контексті внутрішньої неоднорідності країн Півдня, значних розривів у рівнях розвитку та відмінностей у зовнішньополітичних орієнтаціях.

Сучасні міжнародно-політичні кризи, зокрема російсько-українська війна, посилили увагу до ролі Глобального Півдня як автономного актора міжнародних відносин. Реакції держав Півдня на глобальні конфлікти свідчать про прагнення уникнути нових форм біполярності та використовувати суперництво провідних держав для зміцнення власних позицій у світовій системі. Це підкреслює необхідність комплексного дослідження мотивацій, дискурсивних практик та інституційних механізмів, що формують колективну суб'єктність Півдня.

Водночас у науковій літературі відсутній цілісний міждисциплінарний аналіз, який би поєднав постколоніальні студії, теорію залежності, світ-

системний підхід та сучасні критичні теорії міжнародних відносин у дослідженні Глобального Півдня. Недостатньо вивченими залишаються питання внутрішньої диференціації цього макрорегіону, роль BRICS/BRICS+ у переформатуванні міжнародної системи та практичні наслідки концептуалізації Півдня для глобального управління.

Таким чином, актуальність дослідження визначається необхідністю поглибленого теоретико-методологічного аналізу генези, трансформації та сучасних інтерпретацій поняття «Глобальний Південь», а також оцінки його потенціалу як інструменту формування нової архітектури світового порядку.

Об'єкт дослідження - міжнародно-політичний дискурс в сучасній теорії міжнародних відносин.

Предмет дослідження - генеза, трансформація, категоріальний статус і функціональне навантаження поняття «Глобальний Південь» в сучасній теорії міжнародних відносин.

Мета дослідження полягає у здійсненні комплексного теоретико-методологічного аналізу концепту «Глобальний Південь», його історичного формування, трансформації та сучасних інтерпретацій з метою визначення його ролі як інструменту колективної суб'єктності держав у процесі формування нового світового порядку.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких завдань:

- дослідити джерела та наукову літературу з проблематики Глобального Півдня;
- проаналізувати генезу та історичні передумови формування категорії «Глобальний Південь»;
- розкрити трансформацію концепту в постбіполярний період та в умовах сучасних глобальних змін;
- охарактеризувати інституційні формати, у межах яких формується колективна суб'єктність Глобального Півдня;
- оцінити основні теоретичні підходи до вивчення Глобального Півдня (залежнісний, постколоніальний, світ-системний);

- проаналізувати внутрішню диференціацію країн Півдня та її вплив на формування колективної ідентичності;
- визначити релевантність та функціональність концепту у контексті сучасних міжнародно-політичних криз;
- окреслити перспективи подальшої концептуалізації Глобального Півдня у теорії міжнародних відносин.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період другої половини XX - початку XXI ст., що відповідає етапам формування та інституціоналізації концепту «Глобальний Південь» у міжнародно-політичному дискурсі.

Географічні межі визначаються регіонами, які традиційно включають до Глобального Півдня: Азією, Африкою, Латинською Америкою та частково Близьким Сходом, із врахуванням ролі провідних держав-акторів у цих регіонах.

Наукова новизна роботи полягає у системному поєднанні постколоніальних, критичних та залежнісних підходів для комплексного аналізу концепту «Глобальний Південь». Уперше здійснено узагальнення процесів внутрішньої диференціації країн Півдня, проаналізовано роль BRICS/BRICS+ у формуванні колективної суб'єктності, а також критично оцінено релевантність концепту в умовах сучасних міжнародних криз.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання отриманих результатів у подальших теоретичних розробках у сфері міжнародних відносин, глобальних студій, постколоніальної аналітики, а також у практиці міжнародних організацій та аналітичних центрів.

Структура роботи включає реферат українською та англійською мовами, технічне завдання, перелік умовних скорочень, вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел та літератури, а також додатки.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Джерельна база

Джерельна база дослідження є комплексною, багаторівневою та міждисциплінарною, що відповідає складності самого феномену «Глобального Півдня». Оскільки цей концепт поєднує історичний, політичний, соціально-економічний та дискурсивний виміри, його аналіз потребує залучення різнотипних джерел: від нормативно-правових документів міжнародних організацій до сучасних статистичних баз; від аналітичних звітів глобальних інституцій до українських дослідницьких матеріалів, що висвітлюють національний контекст. Важливо підкреслити, що в межах даної роботи джерела виконують не лише інформаційну, але й пояснювальну та доказову функцію: вони дозволяють простежити, як формувалися підходи до «Півдня» у міжнародно-правовому полі, як змінювалися практики інституційної самоорганізації держав, що розвиваються, а також як сучасні економічні та політичні трансформації впливають на позицію цих країн у світовій системі. Таким чином, джерельна база створює цілісне поле для реконструкції генези, трансформації та сучасного функціонування Глобального Півдня як міжнародно-політичного феномену.

Провідне місце в джерельній базі займають документи Організації Об’єднаних Націй, у яких закладено нормативні та ідеологічні засади політичних і економічних вимог країн, що розвиваються. Центральним документом виступає Декларація про встановлення нового міжнародного економічного порядку (1974 р.) [3], у якій країни Півдня на офіційному рівні сформулювали принципи глобальної економічної рівності, права на розвиток, а також необхідності перегляду структур світового господарства, що відтворювали асиметрії між «центром» і «периферією». У межах дослідження ця Декларація розглядається як джерело, що фіксує ранню стадію колективної артикуляції інтересів Півдня та його спробу легітимізувати проблематику нерівності як системну, а не ситуативну. Текст Декларації важливий тим, що

виводить на передній план тезу про несправедливість міжнародної економічної системи та визначає рамку, в якій держави Півдня позиціонують себе як суб'єкт, що має право вимагати структурних змін у глобальному управлінні [3]. Важливим доповненням до Декларації виступає Програма дій щодо встановлення нового міжнародного економічного порядку [4], яка деталізує практичні механізми реалізації заявлених принципів через зміни в торгівлі, фінансах, інвестиціях, технологічному трансфері та регулюванні доступу до ресурсів. Для даної роботи це джерело є особливо цінним, оскільки показує перехід від загальної нормативної критики до конкретизованої політики: Програма дій демонструє, як країни Півдня уявляли інституційні інструменти подолання залежності та зміцнення власних можливостей розвитку [4]. Хартія економічних прав і обов'язків держав (1974 р.) [5] кодифікує принципи економічного суверенітету, проголошує рівноправність держав у доступі до ресурсів, визначає підходи до контролю над природними багатствами та підкреслює право держав самостійно обирати модель розвитку. У контексті дослідження Хартія важлива тим, що фіксує у нормативній площині зв'язок між суверенітетом і розвитком, що є ключовим для концептуалізації Глобального Півдня: розвиток постає не як суто внутрішня політика, а як предмет міжнародної справедливості та легітимний об'єкт колективних вимог у межах міжнародної системи [5]. Сукупно документи [3], [4] і [5] є ключовими для реконструкції ранньої політико-економічної артикуляції Півдня та для розуміння того, як у міжнародно-правовому дискурсі закладалися смисли, що згодом трансформувалися у сучасний концепт «Глобальний Південь».

Не менш вагомими є джерела, що відображають політичну самоідентифікацію країн, які пізніше були ототожнені з «Півднем». Насамперед це матеріали Бандунзької конференції 1955 року, у яких було проголошено ідеологію антиколоніальної солідарності та взаємопідтримки країн Азії та Африки. Значення Бандунзьких матеріалів для даного дослідження полягає в тому, що вони дозволяють простежити витоки

колективного «ми» держав, які щойно здобули незалежність або перебували на шляху деколонізації, та зафіксувати ранню форму політичної консолідації навколо принципів суверенної рівності й неприйняття колоніальних практик. Документи Руху неприєднання [8] демонструють становлення політичної стратегії, що спирається на нейтралітет у блоковому протистоянні та прагнення до збереження автономії. У межах цієї роботи матеріали Руху неприєднання трактуються не лише як історичні свідчення епохи Холодної війни, а як важливе джерело розуміння того, як країни Півдня формували власну позицію у міжнародних відносинах і відстоювали право на самостійну зовнішньополітичну лінію. Це важливо для концепту «Глобальний Південь», оскільки одним із його смислових елементів є саме прагнення до автономності, суб'єктності та відмови від нав'язаних зовнішніх моделей політичної та економічної поведінки [8]. Спільна декларація Групи 77 (1964 р.) [6] є програмним документом економічної співпраці країн, що розвиваються, і містить ранні концептуальні положення, які згодом стали складником політичної ідентичності Глобального Півдня. Для даного дослідження ця Декларація є показовою тим, що відображає перехід від політичної солідарності до більш інституційно оформленого економічного порядку денного: країни Півдня намагалися не лише проголошувати принципи, а й вибудовувати механізми колективного переговорного впливу в системі міжнародної торгівлі та розвитку [6]. Матеріали G-77 [6; 7] вміщують систематизоване бачення країн Півдня щодо міжнародної економічної політики, глобального розвитку та участі у прийнятті рішень; вони дозволяють простежити еволюцію дискурсу держав, що розвиваються, від акценту на антиколоніальності до більш розгорнутих вимог економічної справедливості, реформування міжнародних інститутів та справедливого представництва у глобальному управлінні [6; 7]. Таким чином, матеріали NAM та G-77 використовуються у дослідженні як джерела для аналізу становлення колективної політичної ідентичності Півдня та інституційних передумов того,

що в сучасній теорії міжнародних відносин позначається як «Глобальний Південь».

Окрему групу джерел становлять офіційні документи сучасних платформ міжнародного співробітництва, що репрезентують новітній етап інституціоналізації Глобального Півдня, зокрема BRICS та BRICS+. У новітній період формат BRICS+ став одним із найбільш помітних інституційних майданчиків, через який країни, що асоціюються з Півднем, прагнуть впливати на глобальні баланси сил, реформувати міжнародні інституції та формувати альтернативні механізми розвитку. Ключовим джерелом є Йоганнесбурзька декларація II (BRICS, 2023 р.) [9], у якій зафіксовано критику домінування Заходу у глобальному управлінні, підтримку багатополярності та заклик до реформування міжнародних інституцій. Для даного дослідження цей документ є важливим як маркер сучасної трансформації концепту: якщо ранні нормативні тексти ООН [3–5] були пов’язані передусім із вимогою справедливості у глобальному економічному порядку, то документи BRICS/BRICS+ демонструють прагнення до інституційного впливу та політичної «видимості» Півдня у системі глобального управління [9]. Водночас BRICS-дискурс дозволяє виявити внутрішню диференціацію Глобального Півдня: різні держави мають відмінні економічні можливості, геополітичні інтереси та стратегії, що ускладнює сприйняття Півдня як однорідного блоку. Саме тому документи BRICS/BRICS+ у межах цієї роботи застосовуються також як джерела для критичного осмислення неоднорідності Глобального Півдня та напружень між декларативною солідарністю і реальними політичними пріоритетами його учасників [9]. Матеріали G-77 [6; 7] у цьому контексті виконують доповнювальну роль, оскільки демонструють довшу інституційну траєкторію координації держав Півдня: їх аналіз дозволяє простежити, як упродовж десятиліть змінювалася політична позиція країн, що розвиваються, та які теми зберігали тяглість (нерівність, розвиток, представництво), а які трансформувалися відповідно до змін світового порядку [6; 7].

Надзвичайно важливе місце у джерельній базі належить аналітичним звітам Конференції ООН з торгівлі та розвитку (UNCTAD), які є фундаментальними для розуміння сучасних економічних викликів Глобального Півдня та структурних механізмів відтворення нерівності. Якщо нормативні та інституційні джерела дозволяють визначити політичні вимоги і форми самоорганізації Півдня, то матеріали UNCTAD забезпечують емпіричний вимір: вони демонструють, як саме глобальна економіка впливає на можливості розвитку держав Півдня, через які механізми формується боргова вразливість, як змінюються умови торгівлі та інвестицій у контексті глобальних криз. Trade and Development Report за 2023 рік [10] аналізує боргову вразливість, нерівність, проблеми фінансування розвитку та вплив глобальної економічної нестабільності на країни Півдня. Для дослідження цей звіт важливий тим, що описує взаємозалежність макроекономічних факторів і політичних можливостей розвитку: боргова залежність та обмежений доступ до фінансових ресурсів прямо впливають на здатність держав Півдня реалізовувати довгострокові соціальні й інфраструктурні політики [10]. Trade and Development Report 2024 [11] містить комплексний аналіз тенденцій глобального господарства й викликів, пов’язаних із новими формами геоекономічної конкуренції, технологічними трансформаціями та фрагментацією світової економіки. Його значущість полягає в актуалізації сучасного контексту: нові технологічні уклади, перерозподіл виробничих ланцюгів, посилення протекціонізму й геоекономічні блоки можуть як створювати можливості, так і поглиблювати нерівність для країн Півдня, залежно від їх здатності інтегруватися у більш технологічні сегменти світового виробництва [11]. Таким чином, звіти UNCTAD у межах цієї роботи виконують роль ключового аналітичного ресурсу для пояснення структурних причин економічної нерівності та для підкріплення концептуальних висновків емпіричними даними [10; 11].

Важливим доповненням до економічної аналітики UNCTAD є Human Development Reports Програми розвитку ООН (UNDP) [12; 13], які дозволяють

оцінити соціальний вимір нерівності. Для дослідження Глобального Півдня цей вимір є принципово важливим, оскільки соціальні показники (освіта, охорона здоров'я, доступ до ресурсів, соціальна мобільність, нерівність можливостей) визначають реальні межі розвитку та впливають на здатність держав бути міжнародно-політичними акторами. Звіти UNDP містять індекси людського розвитку, аналіз багатовимірної бідності, нерівності у доступі до ресурсів та оцінку впливу глобальних криз на добробут населення. У межах дослідження ці матеріали використовуються як емпірична основа для порівняння соціально-економічного становища країн Півдня з країнами «Півночі», а також для показу внутрішньої неоднорідності самого Півдня: різні регіони та держави демонструють різні траєкторії людського розвитку, що унеможливлює спрощене трактування Глобального Півдня як однорідного простору [12; 13]. У такий спосіб аналітика UNDP доповнює економічні дані UNCTAD і дозволяє розкрити Глобальний Південь як феномен, у якому економічні обмеження тісно переплетені із соціальними нерівностями [10–13].

Серед статистичних джерел ключове місце посідають бази даних Світового банку та інших міжнародних інституцій, що забезпечують кількісне підґрунтя дослідження. World Development Indicators [16] дозволяють аналізувати ВВП, бідність, нерівність, структуру торгівлі, демографічні тенденції та показники людського капіталу, що дає змогу здійснювати порівняльний аналіз між країнами Півдня і Півночі та визначати довгострокові тенденції розвитку. У роботі WDI застосовується як інструмент емпіричної верифікації ключових тез щодо асиметричності світової економіки та різних стартових умов розвитку [16]. Платформа Poverty and Inequality Platform [17] доповнює WDI більш детальними даними про нерівність і бідність та дозволяє показати багаторівневість соціально-економічних розривів: нерівність проявляється не лише як різниця між державами, а й як внутрішня характеристика окремих країн Півдня, що впливає на соціальну стійкість і спроможність реалізовувати політики розвитку [17]. World Inequality Database [18] є важливим джерелом для аналізу концентрації капіталу, розподілу

доходів і багатства; ці дані дозволяють розкрити глибинні механізми соціальної стратифікації та показати, як внутрішня нерівність може посилювати вразливість держав Півдня та обмежувати їхні можливості у глобальній конкуренції [18]. Важливими є й звіти Світової організації торгівлі (World Trade Report) [19], які висвітлюють структурні трансформації глобальної торгівлі, роль країн Півдня у міжнародних ланцюгах доданої вартості та перспективи регіональної інтеграції. У межах дослідження ці матеріали дозволяють оцінити, як саме країни Півдня включені до світової економіки, у яких сегментах створюється додана вартість, і які фактори визначають можливості переходу від сировинної або низькотехнологічної спеціалізації до більш складних економічних моделей [19]. Сукупне використання WDI [16], PIP [17], WID [18] та матеріалів COT [19] забезпечує необхідну статистичну базу, що доповнює нормативні й аналітичні джерела та дозволяє уникнути суто описового характеру дослідження.

Окремий важливий пласт джерельної бази становлять українські аналітичні джерела, які дозволяють оцінити місце України у відносинах із країнами Глобального Півдня та з'ясувати особливості сприйняття України цими країнами. Їх включення є принциповим для дослідження, оскільки дає змогу пов'язати концептуальне осмислення Глобального Півдня з практичними завданнями зовнішньої політики України в умовах сучасних безпекових і дипломатичних викликів. Аналітична записка Центру глобалістики «Стратегія XXI» [20] містить аналіз ролі країн Близького Сходу та Африки у глобальній продовольчій системі, що є важливим для розуміння зовнішньоекономічної взаємодії України з Півднем та демонструє, як продовольчий фактор перетворюється на елемент ширших політичних відносин і впливу у міжнародній системі [20]. Матеріали українських аналітичних платформ UAMES [28], Центру дослідження безпекових середовищ [31], а також публікації українських ЗМІ (Укрінформ, Суспільне) [26; 30] дозволяють простежити, як у національному контексті формуються підходи до країн Півдня, як оцінюється їхнє ставлення до війни в Україні та як

інтерпретуються їхні зовнішньополітичні мотивації у ширшій логіці глобальних процесів. Ці джерела важливі тим, що відображають українську оптику на Південь і дають змогу проаналізувати інструменти, через які Україна намагається вибудовувати комунікацію з державами Азії, Африки та Латинської Америки, а також долати інформаційні та дипломатичні бар'єри [26; 28; 30; 31]. Редакційні матеріали Sestry.eu [29] містять аналіз специфіки публічної дипломатії України у відносинах із країнами Півдня, що важливо для дослідження дискурсивного аспекту: як Україна конструює власний образ і як намагається бути почутою в регіонах, де історично сильні антиколоніальні наративи та критика Заходу [29]. Інтерв'ю О. Гараня [25] пропонує аналітичний погляд на виклики комунікації України з країнами Півдня та дозволяє доповнити дослідження експертною оцінкою практичних дипломатичних проблем. Сукупність цих джерел формує важливий пласт національної інтерпретації концепту та дозволяє показати практичну значущість дослідження для українського зовнішньополітичного дискурсу [20; 25; 26; 28–31].

Важливим компонентом джерельної бази є міжнародні медіа та експертні огляди, які використовуються для аналізу дискурсивного виміру Глобального Півдня. Сучасний концепт значною мірою формується не лише у документах міжнародних інституцій, але й у публічному просторі — через інтерпретації, наративи та оцінки, що циркулюють у глобальних ЗМІ та аналітичних центрах. Матеріали Financial Times [24] аналізують наслідки економічної кризи та технологічних трансформацій для країн Півдня, зокрема у зв'язку з розвитком штучного інтелекту, що дозволяє розглядати технологічний фактор як нову лінію глобальної нерівності та як елемент сучасної геоекономічної конкуренції [24]. The Guardian [28] висвітлює роль Глобального Півдня у питаннях міжнародного права і глобальної легітимності, що є важливим для аналізу того, як країни Півдня позиціонуються у світових дебатах щодо норм і справедливості та як вони можуть виступати як «арбітри легітимності» у глобальних кризах [28]. Аналітичні матеріали Lowy Institute

[52] та Modern Diplomacy [54] оцінюють геополітичне значення країн Півдня, їхню роль у новітніх конфліктах та взаємодії зі світовими центрами сили. Для дослідження ці джерела цінні тим, що дають змогу простежити, які рамки й категорії використовуються для опису Півдня у західному та глобальному експертному середовищі: чи постає він як «простір проблем», як «нова сила», як «третя позиція» або як коаліція, здатна впливати на результати глобальних процесів [52; 54]. У межах даного дослідження міжнародні медіа та експертні огляди застосовуються як матеріал для дискурс-аналізу: вони дозволяють виявити домінантні наративи, порівняти зовнішні інтерпретації з самоописом Півдня у його власних деклараціях і показати, що концепт «Глобальний Південь» є не лише аналітичним терміном, а й політичним конструктом, що постійно переосмислюється у глобальному публічному просторі.

Узагальнюючи, слід зазначити, що джерельна база, використана у дослідженні, поєднує нормативні документи, інституційні матеріали, аналітичні звіти, статистичні бази даних, міжнародні медіа-джерела та національні дослідження, що забезпечує всебічність і комплексність аналізу. Такий підхід дозволяє не лише реконструювати історію становлення концепту «Глобальний Південь», а й емпірично підтвердити його соціально-економічні параметри, простежити сучасні форми інституціоналізації та оцінити роль Глобального Півдня у сучасних міжнародних політичних процесах, включно з українським зовнішньополітичним контекстом.

1.2. Стан наукової розробки проблеми

Сучасний стан наукової розробки проблеми концепту «Глобальний Південь» характеризується багаторівневістю, строкатістю підходів та методологічною комплексністю, що відображає довгу історію формування поняття та його трансформацію в сучасному міжнародно-політичному дискурсі. У науковій думці протягом другої половини XX - початку XXI століття сформувалися кілька масштабних інтелектуальних традицій, які послідовно, а інколи і паралельно, закладали теоретичні засади для розуміння феномену «Півдня». Систематизація цих традицій дозволяє не лише визначити

основні напрямки наукової розробки проблеми, але й виявити внутрішню логіку розвитку концепту, його теоретичні основи, а також ті дискурсивні, політичні та епістемологічні рамки, в межах яких він використовується сьогодні. Наукова література щодо Глобального Півдня охоплює широке коло дисциплін - міжнародні відносини, політологію, економічну соціологію, постколоніальні студії, соціальну антропологію, глобальні студії, історію міжнародної системи - що робить концепт міждисциплінарним за визначенням.

Витоки сучасної концептуалізації Глобального Півдня лежать у світ-системному аналізі, який Іммануїл Валлерстайн започаткував як цілісну макротеорію розвитку капіталістичної світ-системи. У своїх ключових роботах, зокрема «World-Systems Analysis» [34, с. 23–27] та «The Modern World-System» [35, с. 41–45], він доводить, що міжнародний порядок розвивається як єдина історична структура, в якій країни не просто розташовуються на різних рівнях розвитку, але й виконують різні функції у глобальному поділі праці. Центр, напівperiферія та периферія - це не лише аналітичні категорії, а й реальні матеріальні позиції, що визначають можливості держав щодо контролю над капіталом, технологіями, потоками ресурсів і прийняттям глобальних рішень. Саме Валлерстайн заклав фундамент для твердження, що «Південь» не є географічним позначенням, а є структурною позицією, залежною від системної еволюції капіталістичної економіки.

Другою ключовою традицією, що визначила раннє теоретичне осмислення феномену «Півдня», стала теорія залежності. Її представники - Самір Амін, Андре Гундер Франк, Фернандо Енріке Кардозу та Енцо Фалетто - відмовилися від уявлення про недорозвиненість як внутрішній атрибут країн. Франк у «Capitalism and Underdevelopment in Latin America» показує, що недорозвиненість є прямим наслідком інтеграції країн до світової капіталістичної системи на умовах залежності [37, с. 18–21]. Самір Амін у «Unequal Development» підкреслює глобальний характер нерівності, що

виникає внаслідок нерівного обміну, фінансової залежності та колоніальної спадщини [36, с. 14–18]. Кардозу і Фалетто у своїй класичній праці «Dependency and Development in Latin America» [38, с. 102–105] вводять поняття «залежного розвитку», доводячи, що окремі країни Півдня можуть здійснювати модернізацію лише за наявності сильної інституційної держави, яка здатна обмежити зовнішній тиск. Ці концепції стали теоретичною передумовою для формування політичних вимог країн Півдня у 1970-х роках, що знайшло відображення у документах ООН - Декларації про встановлення нового міжнародного економічного порядку [3], Програмі дій [4] та Хартії економічних прав і обов'язків держав [5].

Водночас розвиток політичних рухів країн Азії, Африки та Латинської Америки у 1950–1970-х роках поступово формував інтелектуальний простір, у межах якого зароджувалася ідея «третього світу» як політичної спільності. Бандунзька конференція 1955 року, Рух неприєднання [8], створення G-77 [6; 7] – усе це створювало не лише політичні механізми координації, але й інтелектуальні рамки для формування ранньої колективної ідентичності Півдня. Проте наукове осмислення цього явища не обмежувалося лише економікою та політикою: у 1980–1990-х роках на передній план виходять постколоніальні студії.

Постколоніальні дослідження внесли до аналізу Глобального Півдня ключовий дискурсивний вимір, що дозволяє пояснювати, як ідеї, знання та репрезентації формують глобальну нерівність. Едвард Саїд у «Orientalism» [11, с. 54–56] вперше системно продемонстрував, що Захід створював образ «Сходу» як пасивного, ірраціонального, відсталого та екзотичного іншого, тим самим легітимізуючи колоніальне панування. Гаятрі Співак у статті «Can the Subaltern Speak?» доходить висновку, що субальтернативні групи. включно з народами Півдня – структурно позбавлені голосу у глобальному дискурсі через механізми епістемологічного контролю [12, с. 271–273]. Артуро Ескобар у «Encountering Development» [39, с. 22–24] критикує сам дискурс розвитку, стверджуючи, що він став інструментом контролю Заходу над країнами

Півдня. Вальтер Мігньоло у «The Idea of Latin America» [13, с. 31–34] вводить поняття колоніальності влади, знання та буття, підкреслюючи, що колоніальні структури не зникли після деколонізації, а були інтегровані в сучасну глобальну систему.

У 1990–2000-х роках постколоніальні студії накладаються на критичні підходи в теорії міжнародних відносин. Роберт Кокс у праці «Production, Power and World Order» [50, с. 19–23] доводить, що міжнародний порядок формується взаємодією матеріальних структур, ідей та інституцій. Це дозволяє пояснити чому країни Півдня, незважаючи на зміни в економічних показниках, залишаються в структурно нерівній позиції – дискурси та інституції продовжують відтворювати ієрархії. Енн Тікнер [16, с. 12–15] та Девід Блейні стверджують, що дисципліна міжнародних відносин є надмірно «північноцентричною» та не охоплює різноманіття світових політичних традицій. Звідси виникає потреба у деколонізації IR, включенні не західних поглядів і формуванні нового теоретичного синтезу.

У цей час формується нова інтелектуальна течія – Global IR. Амріта Ачарія у статті «Global International Relations and Regional Worlds» [15, с. 648–651] висуває шість принципів Global IR, серед яких рівноправність знань, визнання регіональних традицій, історичний плюралізм та прагнення до подолання гегемонії західних теорій. У співпраці з Баррі Бузаном вона розвиває ідею, що не західні цивілізації – Китай, Індія, ісламський світ, Латинська Америка – мають власні теоретичні системи, здатні пояснювати міжнародну політику не гірше за класичні західні школи [14, с. 44–48]. Таким чином Глобальний Південь набуває нового виміру: не лише політичного чи економічного, а й епістемологічного.

У XXI столітті формується нова хвиля інтересу до країн Півдня, пов’язана з геоекономічними зрушеннями, зростанням Китаю та Індії, розвитком Південно-Східної Азії та Перської затоки, а також поверненням Бразилії як глобального гравця. Віджай Прашада у працях «The Darker Nations» [40, с. 52–63] та «The Poorer Nations» [41, с. 88–92] пропонує

історично-політичну реконструкцію трансформації концепту «третього світу» у Глобальний Південь, підкреслюючи, що ця еволюція є не лише термінологічною, але й концептуальною: Південь перетворюється на колективного актора, здатного впливати на світовий порядок.

Вагомий внесок у наукову розробку проблеми роблять дослідники епістемологій Півдня: Боавентура де Соуза Сантос, Ракель Коннелл та інші. Сантос у праці «Epistemologies of the South» [9, с. 14–17] доводить, що глобальна ієрархія знань є частиною ширшої колоніальної матриці влади, і тому альтернативні способи мислення є необхідними для формування більш справедливого глобального порядку. Коннелл у «Southern Theory» [10, с. 21–25] пропонує аналіз соціальних теорій, створених поза Західом, і показує, що традиційне західне академічне поле системно виключає інтелектуальні традиції Глобального Півдня.

У сучасній науковій думці концепт Глобального Півдня аналізується також через призму інституціональної еволюції глобального порядку. Значення BRICS, NAM та G-77 досліджується у контексті багатополярності, реформування міжнародних інститутів, глобального управління, фінансової архітектури та нових ланцюгів доданої вартості [9; 6; 7]. Аналітичні матеріали UNCTAD [10; 11], UNDP [12; 13], Світового банку [16; 17], WID [18] підтверджують, що структурна нерівність не зменшується, а лише змінює форми, а політичні коаліції Півдня знову набувають ваги.

Наукова література також приділяє увагу внутрішній диференціації країн Півдня: зростання Китаю та Індії, технологічного прориву Кореї та Сінгапуру, фінансової експансії країн Перської затоки, швидкій модернізації В’єтнаму та Індонезії. Це призводить до появи дискусій про те, чи зберігає Глобальний Південь колективну ідентичність або стає новою ієрархічною системою.

Окремий напрям становить українська аналітика, що з’явилася після 2022 року. Українські дослідники (Гарань, Суспільне, Укрінформ, UAMES, «Стратегія XXI») [20; 25; 26; 27–29] підкреслюють, що позиції Глобального

Півдня щодо війни в Україні стали тестом для оцінки реальної автономії цих держав і їхнього ставлення до ліберального порядку. Науковці наголошують, що Україні необхідно інтегрувати розуміння Глобального Півдня в свою зовнішню політику.

Таким чином, сучасний стан наукової розробки проблеми свідчить про те, що концепт «Глобальний Південь» пройшов складну еволюцію: від структурної позиції у світ-системі, через дискурсивну та постколоніальну інтерпретацію, до епістемологічно самостійної парадигми, що претендує на формування нового бачення міжнародного порядку. Наукова традиція підкреслює, що Глобальний Південь є не географічним, а політичним, економічним, дискурсивним і когнітивним феноменом; він відображає історичні нерівності, сучасні глобальні конфлікти та боротьбу за альтернативні моделі розвитку і влади.

1.3 Методи дослідження

Методологічна основа даного дослідження ґрунтується на комплексному, багаторівневому та міждисциплінарному підході, що відповідає природі самого феномену «Глобальний Південь». Оскільки концепт поєднує історичні, економічні, політичні, культурні та дискурсивні виміри, застосування одного методу було б недостатнім для повноцінного аналізу його генези, трансформації та сучасного функціонування. Саме тому методи дослідження в цій роботі включають синтез світ-системного аналізу, теорії залежності, постколоніальної та деколоніальної теорії, критичної теорії міжнародних відносин, концепції Global IR, а також елементів структурно-функціонального аналізу, порівняльного методу та дискурс-аналізу. Такий методологічний плюралізм дозволяє всебічно дослідити природу Глобального Півдня, простежити його інституційну еволюцію та пояснити специфіку його сучасної міжнародно-політичної поведінки.

В основі методології лежить світ-системний аналіз Іммануїла Валлерстайна, що дає змогу розглядати міжнародну систему як цілісну структуру, яка функціонує за принципом історично сформованих економічних

і політичних нерівностей. У роботах Валлерстайна, таких як «World-Systems Analysis» [34, с. 23–27] та «The Modern World-System» [35, с. 41–45], підкреслюється, що поділ на центр, напівperiферію та периферію не є випадковим чи статичним, а є результатом тривалого розвитку капіталістичної економіки. Використання цього методу в дослідженні дозволяє реконструювати історичні витоки формування країн периферії та пояснити, чому вони опинилися в позиції структурної залежності. Метод є особливо важливим для аналізу генези категорії «Третій світ» у другій половині XX століття та її подальшого перетворення на концепт «Глобальний Південь». В рамках цього підходу розглядається також внутрішня диференціація країн Півдня, яка пояснюється різним ступенем включеності у глобальні виробничі ланцюги, здатністю до генерації доданої вартості та рівнем інституційного розвитку.

Світ-системний аналіз у роботі застосовується для інтерпретації таких явищ, як нерівномірність економічного розвитку, глобальні фінансові кризи, боргова залежність, технологічний розрив та нерівний доступ до ринків. Він дозволяє оцінити сучасні статистичні дані (UNCTAD, Світовий банк, WID) не як окремі епізоди чи індикатори, а як прояви системної логіки капіталістичного господарства. Таким чином, цей метод є ключовим для розуміння того, чому країни Глобального Півдня виступають за реформу світового економічного порядку та зміну глобальних інституцій.

Другим важливим теоретичним підґрунтям є теорія залежності, представлена працями Саміра Аміна, Андре Гундера Франка, Ф. Е. Кардозу та Е. Фалетто. У своїх роботах, таких як «Capitalism and Underdevelopment in Latin America» [37, с. 18–21], Франк доводить, що недорозвиненість країн Латинської Америки була результатом їх включення до світової економіки на умовах залежності, а не внутрішніх характеристик. Самір Амін, аналізуючи нерівний розвиток у «Unequal Development» [36, с. 14–18], підкреслює роль механізмів нерівного обміну, фінансової залежності та монополії технологій. Кардозу і Фалетто у «Dependency and Development» [38, с. 102–105]

запропонували інституційно орієнтовану модель залежного розвитку, що дозволяє пояснити, чому окремі країни Півдня (Бразилія, Мексика, Туреччина) змогли досягти відносної індустріалізації, тоді як інші – ні.

Методи теорії залежності у даній роботі використовуються для аналізу політико-економічних вимог країн Півдня у 1960–1970-х роках, представлених у документах ООН – Декларації про встановлення нового міжнародного економічного порядку [3], Програмі дій [4], Хартії економічних прав і обов'язків держав [5]. Теорія залежності дає можливість інтерпретувати ці документи не як набір політичних лозунгів, а як результат системної нерівності, яка не може бути подолана без перегляду структур глобальної економіки.

Третім ключовим методологічним компонентом є постколоніальна та деколоніальна теорія, що дозволяє аналізувати дискурсивні та культурно-епістемологічні аспекти формування Глобального Півдня. Постколоніальні дослідники підкреслюють, що глобальна нерівність є не лише матеріальною, а й символічною. Використання робіт Едварда Саїда («Orientalism») [11, с. 54–56], Гаятрі Співак («Can the Subaltern Speak?») [12, с. 271–273], Артуро Ескобара («Encountering Development») [39, с. 22–24] і Вальтера Мігньоло («The Idea of Latin America») [13, с. 31–34] дозволяє виявити, як формувалися дискурси, що визначали країни Азії, Африки та Латинської Америки як «неспроможні», «відсталі» або «такі, що потребують керівництва». У роботі ці підходи використовуються для аналізу того, як історичні механізми домінування вплинули на формування сучасного політичного образу Глобального Півдня, а також для того, щоб показати, чому країни Півдня прагнуть деконструювати західні інтерпретації власних суспільств.

Постколоніальна теорія також дозволяє дослідити, чому термін «Третій світ» втратив актуальність після завершення Холодної війни та чому виникла потреба в новій категорії – «Глобальний Південь», яка не була б обтяжена ідеологічним підтекстом і водночас зберігала антиколоніальний зміст. Деколоніальний підхід, представлений Сантосом і Коннелл [9, с. 14–17; 10, с.

21–25], використовується для аналізу того, як країни Півдня формують альтернативні знання, інституції та моделі розвитку, що є важливою складовою сучасної боротьби за епістемологічний суверенітет.

Четвертим важливим методологічним елементом є критична теорія міжнародних відносин, представлена роботами Роберта Кокса, Енн Тікнер, Девіда Блейні та інших. Кокс у своїй праці «Production, Power and World Order» [50, с. 19–23] наголошує, що міжнародний порядок слід розглядати як результат взаємодії матеріальних умов, ідей та інституцій. У контексті дослідження Глобального Півдня це дозволяє пояснити, чому країни, навіть досягнувши економічного зростання, залишаються обмеженими інституційними рамками глобального порядку. Постпозитивістські підходи Тікнер [16, с. 12–15] дозволяють розглянути, чому теорія міжнародних відносин тривалий час ігнорувала або маргіналізувала політичний досвід країн Півдня, що обумовлює потребу включення альтернативних традицій IR до теоретичної бази.

Наступний методологічний компонент – концепція Global IR Амріти Ачарії. Її стаття «Global International Relations and Regional Worlds» [15, с. 648–651] пропонує інтелектуальну рамку, в якій міжнародні відносини виступають не як західна наука, а як глобально інклюзивна дисципліна. Використання Global IR дозволяє інтерпретувати Глобальний Південь як самостійного суб’єкта не лише політики, але й знання. Цей підхід є важливим для аналізу того, як країни Півдня створюють нові форми міжнародної кооперації: BRICS, G-77, NAM та як вони прагнуть впливати на динаміку глобального порядку через інституційні механізми.

У межах Global IR застосовується також метод цивілізаційного аналізу, який дозволяє розглядати різні політичні й теоретичні традиції Півдня як рівноправні та концептуально цінні. Цей підхід використовується для аналізу того, чому сучасний Глобальний Південь не є єдиною політичною структурою, а є складною системою, у якій співіснують різні моделі розвитку, регіональні традиції та культурні патерни.

Окреме місце в методології посідає дискурс-аналіз. Він застосовується для дослідження того, як поняття «Глобальний Південь» функціонує в міжнародному політичному дискурсі (ООН, BRICS, G-77), у глобальних медіа (Financial Times, Guardian, Modern Diplomacy) [24; 28; 54], у статистичних та аналітичних документах UNCTAD і Світового банку [10–18], а також у національному дискурсі України [20; 25; 26; 27–29]. Дискурс-аналіз дозволяє виявити відмінності між тим, як Глобальний Південь бачить себе і як його репрезентують інші актори міжнародної політики, а також простежити, які теми, метафори та наративи домінують у глобальній дискусії.

У роботі використовується також порівняльний метод, що дозволяє зіставляти різні теоретичні традиції (світ-системну, залежнісну, постколоніальну, Global IR), інституційні структури (BRICS, NAM, G-77), політичні дискурси та статистичні показники. Порівняльний аналіз є ключовим для виявлення різниці між історичними та сучасними інтерпретаціями Півдня, а також для пояснення внутрішньої неоднорідності країн, що до нього належать.

Структурно-функціональний підхід дозволяє розглянути інституції Глобального Півдня: BRICS, NAM, G-77 – не як номінальні об’єднання, а як механізми, що виконують конкретні міжнародно-політичні функції, спрямовані на зміцнення суб’єктності країн Півдня. Цей підхід використовується для аналізу того, як інституції формують політико-економічні інтереси, узгоджують позиції держав і створюють спільні політичні платформи.

Міждисциплінарність методології полягає також у використанні елементів історико-генетичного методу, який дозволяє реконструювати еволюцію концепту «Глобальний Південь» від періоду антиколоніальних рухів до сучасної епохи багатополярності. У дослідженні також застосовується контент-аналіз документів ООН, декларацій BRICS, комюніке G77, матеріалів NAM, що дозволяє систематизувати зміст ключових нормативних документів та простежити їхню еволюцію.

Узагальнюючи, методологія даної роботи поєднує історичні, структурні, критичні, дискурсивні та епістемологічні підходи, що забезпечує комплексністю аналізу та відповідає багатовимірній природі концепту «Глобальний Південь». Такий синтез методів дозволяє з одного боку виявити історичні та структурні чинники, що зумовили формування Півдня, з іншого - розкрити його сучасну політичну суб’єктність, інституційну динаміку та дискурсивне значення в умовах трансформації глобального порядку.

РОЗДІЛ 2
ГЕНЕЗА, ТРАНСФОРМАЦІЯ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ГЛОБАЛЬНИЙ ПІВДЕНЬ» У МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

2.1. Генеза та розвиток категорії геополітичного «Півдня» у міжнародно-політичній думці другої половини XX ст.

Концепт «Глобальний Південь» є результатом тривалої еволюції політичних, соціально-економічних та дискурсивних процесів, що розгорталися у міжнародній системі протягом другої половини XX - початку XXI століття. Його становлення не можна звести до простої зміни термінології або географічної класифікації: це глибинний процес переосмислення ролі держав Азії, Африки та Латинської Америки у глобальному порядку, відображення структурних ієрархій світової економіки, боротьби за політичну автономію та за право на власний голос у міжнародному дискурсі. Генеза поняття охоплює перехід від «третього світу», як формального політичного маркера епохи Холодної війни, до комплексної категорії «Глобальний Південь», яка включає історичний досвід колоніалізму, структурну нерівність глобального капіталізму, культурну маргіналізацію, епістемологічне підпорядкування та сучасну боротьбу за перегляд світового порядку.

Початок формування політичної ідентичності країн Півдня бере свій витік у періоді деколонізації після Другої світової війни. Держави Азії та Африки, що здобували незалежність, опинилися перед викликом не лише інституційного та економічного відновлення, але й необхідності сформувати власну позицію у міжнародній системі, розділеній на два протиборчі блоки. У цьому контексті Бандунзька конференція 1955 року стала першою історичною подією, яка створила політичний простір для країн, що відмовлялися від логіки блокового протистояння. У декларації конференції наголошувалося на рівноправності, суверенітеті, боротьбі проти колоніалізму та расизму. Ця подія заклала основу руху неприєднання, який у наступні десятиліття

перетворився на важливу політичну платформу країн, що прагнули уникнути втягування у змагання великих держав [8].

Водночас почала формуватися інтелектуальна основа для розуміння нерівності між «Північчю» та «Півднем». Світ-системний аналіз Іммануїла Валлерстайна вніс вирішальний внесок у концептуалізацію глобальної структури нерівності, у якій центри капіталістичного накопичення, розташовані переважно у Північній Америці та Західній Європі, визначали правила міжнародного економічного порядку, тоді як держави Африки, Азії та Латинської Америки опинялися у ролі периферії [34, с. 23–27; 35, с. 41–45]. Валлерстайн наголошував, що сучасна структура міжнародних відносин є історично сформованою і не може бути зрозумілою поза контекстом колоніальної експансії Європи та світового капіталістичного накопичення. Цей підхід дозволив подивитися на нові незалежні держави не як на «відсталі» чи «неуспішні», а як на системно обмежені позицією в глобальній економіці.

Паралельно з цим формувалася теорія залежності, яка ще чіткіше підкреслювала, що відсталість країн Півдня є прямим наслідком інтеграції до капіталістичної системи на нерівних умовах. Андре Гундер Франк у своїх дослідженнях Латинської Америки показав, що економічний розвиток центру та недорозвиненість периферії – взаємопов’язані процеси, що випливають один з одного [37, с. 18–21]. Самір Амін, аналізуючи нерівний розвиток, доводив, що країни Півдня позбавлені можливості здійснювати автономну економічну політику через залежність від цін на сировину, західних фінансових ринків та технологій [36, с. 14–18]. Кардозу та Фалетто доповнювали цей аналіз політичним виміром, наголошуючи, що сильні інституції можуть пом’якшити залежність, але не можуть повністю її усунути [38, с. 102–105].

У другій половині 1960-х - 1970-х років економічна критика периферійної позиції країн Півдня трансформувалася у політичний проект - вимогу до створення Нового міжнародного економічного порядку (НМЕП). Документи ООН цього періоду – Декларація про встановлення нового

міжнародного економічного порядку [3], Програма дій [4], Хартія економічних прав і обов'язків держав [5] містили систематичну критику нерівних економічних відносин та пропонували кардинальну перебудову глобальної системи. У цих документах наголошувалося на суверенному праві держав контролювати власні природні ресурси, необхідності справедливого ціноутворення на сировину, доступі до технологій та реформі міжнародних фінансових інституцій. Цей період часто називають «першим інтелектуально-політичним сходженням Півдня».

Інтелектуальний вимір історичного Півдня не обмежувався економічною критикою. У 1980 - 1990-х роках на передній план виходять постколоніальні дослідження, що зосереджуються на культурних та епістемологічних аспектах глобальної нерівності. Едвард Саїд у праці «Orientalism» показав, що колоніальна влада трималася не лише на військовій силі, але й на культурній гегемонії – здатності Заходу формувати образ «іншого» таким чином, щоб той здавався відсталим, небезпечним або екзотичним [11, с. 54–56]. Гаятрі Співак у статті «Can the Subaltern Speak?» доводила, що постколоніальні народи часто позбавлені голоса в глобальному дискурсі, оскільки західні структури знання не визнають їхніх способів мислення [12, с. 271–273]. Артуро Ескобар у праці «Encountering Development» переконливо показував, що дискурс розвитку є формою влади, яка нав'язує країнам Півдня західні соціоекономічні стандарти під виглядом «допомоги» [39, с. 22–24]. А Вальтер Мігньоло у «The Idea of Latin America» вводив концепт колоніальності знання, що дозволяло пояснювати нерівність не лише як економічну, але і як епістемологічну категорію [13, с. 31–34].

Саме в цей період починає зникати термін «третій світ», який дедалі частіше сприймається як застарілий і надмірно ідеологізований. На зміну йому починає приходити новіший, ширший і менш ієрархічний термін – «Глобальний Південь». Його поява відображала не лише зміни в політичній риториці, але і глибші інтелектуальні трансформації: відмову від бінарних

схем, акцент на історичних несправедливостях, перехід до розуміння глобальної нерівності як системного феномену.

2.2. Трансформація категорії геополітичного «Півдня» у постбіполярний період

Подальша трансформація концепту прискорюється після закінчення Холодної війни. У 1990-х роках теоретичні дискусії переносилися на питання глобалізації, ліберального міжнародного порядку та його обмежень. Критична теорія міжнародних відносин у цей період відіграла значну роль у формуванні нового розуміння Півдня. Роберт Кокс доводив, що міжнародний порядок не є нейтральним, а відображає інтереси тих, хто здатен формувати глобальні інституції та дискурси [50, с. 19–23]. Енн Тікнер наголошувала, що теорія міжнародних відносин була створена переважно чоловіками з глобальної Півночі та відображає їхній досвід і погляд на світ [16, с. 12–15]. Це стало підґрунтям для формування Global IR – напряму, що прагне подолати теоретичну гегемонію Заходу.

Амріта Ачарія відстоює концепцію Global IR, у якій міжнародні відносини розглядаються як глобально інклюзивна дисципліна, що визнає рівність різних регіональних традицій та історій. У праці «Global International Relations and Regional Worlds» вона формує принципи, що визначають новий підхід: відхід від євроцентризму, увага до історичного досвіду Півдня та включення не-західних теорій у глобальний академічний простір [15, с. 648–651]. У співпраці з Баррі Бузаном вона розвиває ідею, що Китай, Індія, ісламський світ, Африка та Латинська Америка мають власні концептуальні системи розуміння міжнародної політики [14, с. 44–48].

У постбіполярну епоху концепт «Глобальний Південь» починає поступово інституціоналізуватися як аналітична й політична категорія, що відображає прагнення великої групи держав до більшої участі у формуванні правил світового порядку. Зростання економічної ваги Китаю, Індії, Бразилії та інших країн створює передумови для появи нових центрів сили, а з ними - і для трансформації самого розуміння Півдня. Водночас нерівності, описані

Валлерстайном та теоретиками залежності, не зникають, а лише змінюють форму: замість прямого колоніального панування формується нова система глобальних ринків, у якій держави Півдня залишаються вразливими до коливань цін на сировину, боргових криз та структурної маргіналізації у глобальних ланцюгах доданої вартості. Саме в цей період статистичні звіти UNCTAD і Світового банку [10–12; 16–18] починають масово підтверджувати нерівномірність розвитку і підкреслювати, що країни, які умовно позначають як «Глобальний Південь», мають суттєві системні обмеження, що не можуть бути пояснені лише внутрішніми чинниками.

У той самий час постколоніальна й критична теорія додає важливий дискурсивний вимір до аналізу Півдня. Саїд показав, що Захід не лише визначав політичні рамки світової системи, але й формував її інтелектуальні та культурні горизонти; Ескобар і Співак продемонстрували, що навіть у період розвитку глобалізації Південь залишався «іншим», якого зображували недосконалим, нестабільним або таким, що «потребує розвитку» [11, с. 54–56; 12, с. 271–273; 39, с. 22–24]. Це дозволяло західним державам зберігати символічну і матеріальну владу, а країни Півдня – позбавляло можливості формувати свої власні концепції розвитку та міжнародної політики. У цьому сенсі перехід від терміна «третій світ» до «Глобального Півдня» відображає не лише заміну позначення, але і глибшу деколонізаційну тенденцію в міжнародних відносинах.

Після 2000 року починається новий етап політичної суб’єктності Глобального Півдня. Економічне зростання Китаю та Індії, підвищення ролі країн Перської затоки, активізація регіональних інтеграційних об’єднань у Південній Америці та Південно-Східній Азії призводять до формування нових коаліцій, які прагнуть впливати на процеси глобального управління. Найважливішими інституційними платформами цього періоду стають BRICS, G-77 і NAM. Хоча кожна з цих організацій має свої цілі, всі вони намагаються змінити асиметричний характер глобальної системи. BRICS, зокрема, стає

символом нового формату співпраці держав, які претендують на роль глобальних або регіональних лідерів.

Йоганнесбурзька декларація II (BRICS, 2023) [9] є ключовим документом у сучасному розумінні Півдня. У ній підкреслюється необхідність зміни архітектури міжнародної фінансової системи, реформування МВФ і Світового банку, розширення участі країн, що розвиваються, у прийнятті рішень, а також формування поліцентричного світового порядку. Декларація прямо критикує глобальну нерівність та наголошує, що існуючі правила гри відображають інтереси держав Півночі, а не глобальної більшості. Цей документ вперше формалізує позицію Глобального Півдня як коаліції, що претендує не лише на захист власних інтересів, але й на вироблення альтернативних моделей глобального управління.

У межах G-77 відбуваються важливі дискусії щодо міжнародної торгівлі, кліматичної справедливості, прав на розвиток та перерозподілу фінансових ресурсів [6; 7]. NAM, хоч і менш впливовий, ніж у період Холодної війни, залишається одним із головних політичних майданчиків країн Півдня, у межах якого вони координують позиції щодо суверенітету, неприйняття втручання у внутрішні справи та необхідності багатополярності. Ці інституційні платформи не лише відтворюють історичну солідарність, що існувала у період деколонізації, але й формують нову, спрямовану на зміну глобальної системи.

Паралельно з політичними процесами формується і новий інтелектуальний підхід до аналізу Глобального Півдня. Праці Віджая Прашада, зокрема «The Darker Nations» і «The Poorer Nations» [40, с. 52–63; 41, с. 88–92], пропонують історичну реконструкцію проекту «третього світу», у межах якого Південь постає не як географічний конструкт, а як політична ідея, що об’єднує народи, які боролися проти колоніалізму. Прашада підкреслює, що поява Глобального Півдня є логічним продовженням цього проекту: вона відображає новий етап боротьби за глобальну справедливість, але вже в умовах багатополярності та посилення ролі Півдня у глобальних процесах.

У XXI столітті поняття «Глобальний Південь» дедалі частіше використовується для опису країн, що не бажають підтримувати односторонні рішення Заходу та прагнуть більшої автономії. Це чітко проявляється у контексті міжнародних криз. Аналітичні матеріали Financial Times [24], The Guardian [28], Lowy Institute [52], Modern Diplomacy [54] демонструють, що країни Півдня дедалі частіше виступають із позицій стратегічного нейтралітету або багатовекторності. Вони намагаються уникнути нового блокового протистояння між США та Китаєм або між Заходом та Росією, прагнучи зберігати максимальну свободу маневру. Це не лише прояв їхньої економічної прагматичності, але й результат довготривалої історичної пам'яті про використання Півдня як «геополітичного ресурсу».

У сучасній науковій літературі формується новий напрям досліджень - аналіз суб'єктності Глобального Півдня. Цей напрям пов'язаний із тим, що країни Півдня дедалі частіше виступають не як об'єкти глобальної політики, а як суб'єкти, що формують альтернативні міжнародні інститути, фінансові механізми та норми міжнародних відносин. Прикладами таких спроб є створення Нового банку розвитку BRICS, Азійського банку інфраструктурних інвестицій, розширення угод про взаємну торгівлю у національних валютах та відмова від монополії долара. Ці процеси підтверджують, що Глобальний Південь не лише описується як категорія, але й активно змінює реальний світовий порядок.

Разом із тим одна з головних рис сучасного Глобального Півдня – це його неоднорідність. На відміну від епохи Холодної війни, коли країни третього світу формували відносно єдину коаліцію, сьогодні Південь складається з держав, які мають різний рівень економічного розвитку, політичної ваги та стратегічних інтересів. Китай і Індія є глобальними акторами; Бразилія, Індонезія, Туреччина та Саудівська Аравія – регіональними центрами сили; країни Африки та деякі держави Латинської Америки залишаються вразливими до глобальних шоків. Проте, попри значні

відмінності, їх об’єднує спільний досвід історичної нерівності та спільне прагнення до формування більш справедливого світового порядку.

Сучасна наукова дискусія також приділяє увагу питанню, чи є поняття «Глобальний Південь» надалі релевантним, чи воно є надмірно широким і включає надто багато різнорідних акторів. Деякі дослідники критикують концепт за нечіткість і недостатню аналітичну визначеність, інші – за те, що він відтворює колоніальну логіку, поділяючи світ на «Північ» і «Південь». Проте більшість сучасних авторів, особливо в межах Global IR, наголошують, що попри внутрішню складність, поняття залишається необхідним для пояснення поведінки держав, які не вписуються у традиційні геополітичні та геоекономічні схеми.

Подальша еволюція концепту «Глобальний Південь» у XXI столітті нерозривно пов’язана з кризою ліберального міжнародного порядку та поступовим становленням багатополярності. Розмивання однополярного домінування США, зростання економічної ваги Китаю, регіональна активізація Індії, Туреччини, Саудівської Аравії, Бразилії та Індонезії створюють новий контекст, у якому держави Півдня перестають бути лише «одержувачами» глобальних правил і дедалі частіше претендують на їх формування. Статистичні дані UNCTAD, UNDP та Світового банку [10–18] підтверджують, що частка країн Півдня у світовому ВВП, торгівлі та виробництві зросла настільки істотно, що вони перетворилися з периферійних зон на ключових акторів глобальної економіки. Це якісно змінює їхню роль у міжнародному політичному дискурсі.

Однак концепт Глобального Півдня розвивається не лише як відображення економічних зрушень, але і як відповідь на інтелектуальні та ідеологічні виклики, що постали перед традиційними IR-теоріями. З одного боку, неоліберальний інституціоналізм та неореалізм залишаються важливими у поясненні динаміки міжнародної політики, але вони дедалі частіше піддаються критиці за неспроможність інтегрувати історичний досвід колоніалізму, нерівного розвитку та епістемологічної асиметрії. З іншого боку,

Global IR пропонує методологію, яка визнає різноманітність шляхів розвитку, історичних традицій та інтелектуальних систем, включно з тими, що сформувалися у країнах Півдня [15, с. 648–651; 14, с. 44–48]. Таким чином, сучасна теорія міжнародних відносин дедалі більше відходить від монополії англо-американської академічної школи та інтегрує підходи, що походять із Півдня.

Політичні кризи останніх років посилили інтерес до Глобального Півдня як аналітичної категорії. Зокрема, пандемія COVID-19 продемонструвала глибокі структурні нерівності у доступі до вакцин, медичних ресурсів і фінансів. Країни Півдня були змушені протистояти борговим кризам, тоді як держави Півночі отримали можливість масштабних економічних стимулів. Аналітичні матеріали UNDP і UNCTAD відзначали, що Південь опинився у вразливішому становищі, наслідки пандемії будуть для нього тривалішими, глибшими і матимуть системний характер [12; 13]. Ця криза посилила політичну солідарність Півдня та актуалізувала вимоги реформувати глобальну фінансову архітектуру.

Ще більш важливою для сучасного дискурсу Півдня стала повномасштабна російсько-українська війна 2022 року. Реакція країн Глобального Півдня на цю подію стала центральним предметом аналізу міжнародних аналітичних центрів та провідних медіа. Статті Financial Times і The Guardian [24; 28] наголошують, що значна частина Півдня зайняла позицію стратегічної двозначності, відмовляючись приєднуватися до санкційного режиму Заходу. Натомість країни Півдня активно використовували геополітичну напругу для зміцнення власних позицій: знижували залежність від долара, диверсифікували джерела постачання енергії, розширювали співпрацю з Китаєм, Індією та країнами Перської затоки.

Аналітичні центри, зокрема Lowy Institute [52] та Modern Diplomacy [54], підкреслюють, що нейтралітет багатьох держав Півдня зумовлений прагненням уникнути нової біполярності. Вони не хочуть повторення умов

Холодної війни, коли «третій світ» змушений був обирати між двома блоками. Країни Півдня дедалі частіше формулюють власний порядок денний, що включає економічний розвиток, технологічну автономію, кліматичну справедливість та рівність у глобальних інституціях. Таким чином, поведінка Півдня у контексті війни в Україні свідчить про його зростаючу міжнародно-політичну суб'єктність.

2.3 Інституціоналізація концепту «Глобального Півдня» та його теоретична інтерпретація.

Важливою складовою сучасного дискурсу є взаємовідносини Глобального Півдня із Заходом. Південні держави часто сприймають політику Заходу як непослідовну: пропагуючи демократію та права людини, західні держави нерідко підтримували авторитарних союзників у стратегічно важливих регіонах, зберігали нерівні торговельні умови та застосовували подвійні стандарти у питаннях міжнародного права. Ці історичні протиріччя створили глибоку недовіру, яка й пояснює обережність Півдня у підтримці західних ініціатив. Посилання на колоніальну спадщину залишається одним із центральних аргументів у риториці Півдня, а критика Заходу часто подається як боротьба за «реальну рівність» у міжнародній системі.

У контексті цієї критики важливою стає теза про «глобальну більшість» – термін, який дедалі частіше використовується політичними лідерами країн Півдня. На відміну від нейтрально-аналітичного позначення «Глобальний Південь», поняття «глобальна більшість» виконує політичну функцію: воно підкреслює чисельну, демографічну та зростаючу економічну вагу Півдня, а також його право брати участь у формуванні світових правил. Використання цього терміна можна розглядати як продовження постколоніальної боротьби за символічну владу, у межах якої Південь прагне називати себе так, як він хоче бути почутим у глобальному дискурсі, а не так, як його описують інші.

Дискусії навколо релевантності поняття «Глобальний Південь» значною мірою пов'язані з його неоднорідністю. Деякі держави, як Китай, Індія, Бразилія чи Саудівська Аравія, мають значну економічну й політичну вагу,

тоді як інші, зокрема держави Африки на південь від Сахари, залишаються вразливими до боргових криз, кліматичних катастроф та політичної нестабільності. Тим не менш, попри цю різноманітність, країни Півдня часто демонструють спільні інтереси: реформування міжнародних інституцій, посилення ролі Півдня у світовому управлінні, доступ до технологій, справедливі умови торгівлі та зміцнення суверенітету.

Зміна світового порядку, який стає дедалі більше поліцентричним, спричиняє посилення ролі Півдня у міжнародних інституціях. У межах ООН країни Глобального Півдня сьогодні становлять більшість Генеральної Асамблеї, що дозволяє їм впливати на політичні рішення, хоча механізм Ради безпеки залишається структурно нерівним. У МВФ і Світовому банку зберігається домінування країн Півночі, але Південь активно просуває ідею реформи квот і голосів. У СОТ країни Півдня відіграють провідну роль у переговорах щодо сільськогосподарських субсидій, доступу до ринків і технологій.

Інституціалізація Глобального Півдня виражається також у зростаючій кількості регіональних та міжрегіональних об’єднань, спрямованих на зменшення залежності від західних інституцій. Прикладами є Африканська континентальна зона вільної торгівлі (AfCFTA), МЕРКОСУР, АСЕАН, RCEP, Організація тюркських держав, Ліга арабських держав. Попри різні формати та ступінь політичної інтеграції, всі ці інституції виконують подібні функції: посилюють економічну взаємодію між країнами Півдня, сприяють диверсифікації торгівлі, зменшують залежність від долара і західних ринків та розширюють політичні можливості регіональних центрів сили.

Важливим напрямом сучасних досліджень є аналіз того, як Глобальний Південь впливає на глобальні норми. Протягом останніх років Південь сформулював власні позиції щодо кліматичної справедливості, стверджуючи, що саме країни Півночі несуть історичну відповідальність за більшу частину викидів парникових газів, тоді як країни, що розвиваються, часто стають жертвами екологічних катастроф. У цьому контексті Південь наполягає на

реформуванні фінансових механізмів та створенні фондів адаптації, які б враховували історичну асиметрію.

У ширшому контексті Глобальний Південь відіграє зростаючу роль у визначенні майбутнього багатополярного світового порядку. По-перше, його інституційна активність спрямована на обмеження структурної влади Заходу у глобальних процесах. У цьому сенсі розширення BRICS до BRICS+ є одним із найбільш значущих геополітичних зрушень останнього десятиліття. Залучення нових членів: зокрема Саудівської Аравії, ОАЕ, Ірану, Єгипту, Ефіопії свідчить про формування широкої платформи держав, які прагнуть змінити глобальні правила гри та встановити нові механізми економічної взаємодії. BRICS пропонує альтернативні фінансові інструменти, серед яких Новий банк розвитку, механізми розрахунків у національних валютах і проєкти з інфраструктурного кредитування, що дозволяють країнам Півдня зменшити залежність від долара та міжнародних фінансових інституцій, які контролюються Заходом.

По-друге, Глобальний Південь відіграє центральну роль у питаннях глобальної енергетики. Більшість світових запасів нафти, газу, критичних мінералів та рідкоземельних металів зосереджено у країнах Півдня, що робить їх ключовими для енергетичного переходу та глобальної «зеленої» трансформації. Це дає Півдню стратегічну перевагу у переговорах щодо кліматичної політики, але одночасно породжує нові форми залежності - цього разу технологічної. Саме тому країни Півдня активно інвестують у технологічний суверенітет, створюючи власні виробничі потужності й долучаючись до інноваційних ланцюгів у сфері відновлюваної енергетики, цифрових технологій та штучного інтелекту.

По-третє, дедалі більшої актуальності набуває культурно-епістемологічний аспект Глобального Півдня. Зростання інтелектуального впливу Азії, Африки та Латинської Америки відображається у критичних студіях, що ставлять під сумнів універсальність західних концептів демократії, прав людини, безпеки та розвитку. Праці Сантоса, Коннелл та Мігньоло [9, с.

14–17; 10, с. 21–25; 13, с. 31–34] демонструють, що світова наука дедалі частіше враховує епістемологічний плюралізм. Це, у свою чергу, стимулює теоретичну переоцінку ролі Півдня не як «об'єкта» дослідження, а як повноцінного «виробника знання», здатного запропонувати альтернативні концепції розвитку, справедливості та міжнародного порядку.

Важливим напрямом сучасних досліджень є аналіз внутрішньої диференціації Глобального Півдня. Дослідники наголошують, що Південь не є монолітним утворенням і має значні внутрішні суперечності. Китай і Індія, наприклад, змагаються за лідерство в Азії; Саудівська Аравія та Іран – за вплив у Перській затоці; Бразилія, ПАР, Нігерія та Індонезія мають власні регіональні амбіції. Існують також значні розриви в рівнях розвитку: країни Перської затоки мають один із найвищих рівнів ВВП на душу населення, тоді як держави Східної та Центральної Африки залишаються серед найбідніших у світі. Однак попри це, Глобальний Південь поступово формує колективну ідентичність, зосереджену навколо принципів антиколоніалізму, суверенітету, розвитку та глобальної рівності.

Водночас внутрішня диференціація Глобального Півдня створює певні аналітичні труднощі. Деякі науковці стверджують, що об'єднання надто різних країн під однією категорією є методологічно сумнівним. Зокрема, країни з високим економічним потенціалом, такі як Китай або Саудівська Аравія, мають значно більше можливостей формувати глобальний порядок, ніж, наприклад, Мозамбік чи Гаїті. Тим не менш у межах сучасної теорії міжнародних відносин дедалі більше дослідників сходяться на думці, що Глобальний Південь доцільно розглядати як спільність, що має історично сформовані та ідеологічно обґрунтовані вимоги до глобальної системи, навіть якщо її внутрішня структура залишається складною та неоднорідною.

Сьогодні питання релевантності поняття «Глобальний Південь» стає центральним у наукових дебатах. Частина дослідників наполягає, що термін надто розмитий, включає країни з різним рівнем розвитку та часто відтворює колоніальні поділи. Інші, навпаки, стверджують, що саме широкість і

гнучкість концепту роблять його здатним описувати сучасну політичну реальність, що характеризується багатополярністю, асиметричними залежностями, економічною нерівністю та боротьбою за епістемологічний суверенітет. У цьому сенсі поняття «Глобальний Південь» виконує функцію рамки, яка дозволяє теоретично осмислити процеси децентралізації міжнародної системи, що раніше пояснювалися лише у термінах взаємодії великих держав.

У міжнародно-політичному дискурсі Глобальний Південь дедалі частіше позиціонує себе як «глобальна більшість» – концепт, який має не лише демографічне, але й нормативне значення. Ідея глобальної більшості вказує на те, що більшість населення світу проживає у країнах, які не мають пропорційного представництва у міжнародних інституціях та не визначають правила глобальної економіки. Використання цього терміна є політичним жестом, спрямованим на зміцнення голосу Півдня у глобальному управлінні та перегляд установок, що тривалий час визначали міжнародний порядок.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що інституціоналізація поняття «Глобальний Південь» у сучасному міжнародно-політичному дискурсі відбувається у трьох взаємопов'язаних вимірах. Перший – структурний: він відображає нерівність у глобальному капіталістичному устрої, яка закладена у самих основах світової економіки і підтверджується сучасними статистичними даними [10–18]. Другий – політичний, який охоплює активність держав Півдня у BRICS, G-77, NAM та інших інституціях, а також їхню роль у формуванні нових норм та інститутів глобального управління. Третій – дискурсивно-епістемологічний, який пов'язаний із боротьбою Півдня за право формувати власні інтелектуальні підходи, власні концепти розвитку та власне бачення міжнародного порядку, що відображено у працях Ачарії, Коннелл, Мігньоло та інших.

Таким чином, генеза, трансформація та інституціоналізація концепту «Глобальний Південь» демонструють складний процес – від антиколоніального політичного проекту до повноцінної багатоскладової

парадигми сучасної міжнародної теорії, що претендує на формування нового, більш інклюзивного світового порядку. Поняття, що колись виконувало суто описову функцію, сьогодні перетворюється на ключовий елемент глобального політичного дискурсу, а Південь – на одного з головних суб'єктів світової політики XXI століття.

,

РОЗДІЛ 3

Концепт «Глобального Півдня» у сучасній теорії міжнародних відносин

3.1 Міжнародно-політична суб'єктність та форми самоідентифікації Глобального Півдня у сучасних міжнародно-політичних дослідженнях

У сучасній теорії міжнародних відносин одна з ключових дослідницьких проблем стосується питання міжнародно-політичної суб'єктності Глобального Півдня та механізмів формування його самоідентифікації. Якщо у науковій традиції другої половини XX ст. держави Африки, Азії та Латинської Америки здебільшого розглядалися як периферійні учасники світового політичного процесу, то у XXI ст. Глобальний Південь дедалі частіше постає як повноцінний колективний суб'єкт, що має власні інтереси, власні нормативні претензії та власні форми інституційної й дискурсивної присутності у глобальному порядку.

Питання суб'єктності Глобального Півдня завжди було тісно пов'язане з більш широкими теоретичними дискусіями про нерівність міжнародної системи. Праці Іммануїла Валлерстайна показали, що периферійні та напівperiферійні регіони не просто перебувають у менш вигідному становищі, де їхня позиція структурно обумовлена логікою капіталістичної світ-системи, яка відтворює залежність через поділ на центр і периферію [34, с. 23–27; 35, с. 41–45]. У цій системі країни Півдня обмежувалися у можливостях реалізації власної зовнішньої політики, а отже і у можливості бути суб'єктами, а не об'єктами міжнародних відносин.

Теорія залежності, сформульована А. Г. Франком, С. Аміном і Кардозу-Фалетто, розвинула цю логіку, наголошуючи на тому, що розвиток та недорозвиненість не протиставлені один одному – вони є взаємопов'язаними елементами глобальної економічної структури [36, с. 14–18; 37, с. 18–21; 38, с. 102–105]. Залежність держав Півдня від цін на сировину, зовнішніх ринків капіталу, технологій і структур фінансового регулювання зумовлювала обмеженість їхнього політичного суверенітету. Саме на цьому ґрунтується

висновок сучасних дослідників, що суб'єктність Глобального Півдня неможливо аналізувати без урахування структурної нерівності, яка впливала на формування його політичної поведінки.

Важливий внесок у розуміння суб'єктності Півдня зробили також постколоніальні студії. Е. Саїд показав, що Захід конструював образ «орієнтального іншого», позбавляючи його здатності представляти себе [11, с. 54–56]. Г. Співак поставила питання: чи може субальтерн говорити?, наголошуючи, що колоніальні структури виробництва знання позбавляли колонізовані народи не лише політичного голосу, а й епістемологічного простору [12, с. 271–273]. Артуро Ескобар, аналізуючи дискурс розвитку, доводив, що міжнародні інституції протягом десятиліть репрезентували Південь як «недорозвинений об'єкт», який потребує зовнішнього управління [39, с. 22–24]. Вальтер Мігньоло, розвиваючи концепцію колоніальності знання, підкреслював, що здобуття політичної суб'єктності неможливе без здобуття епістемологічної автономії, тобто права Глобального Півдня формувати власні концепції світу, а не лише адаптувати західні [13, с. 31–34].

Отже, у сучасній науці простежується консенсус: передумовою суб'єктності Півдня є не лише зростання його матеріальної сили, але й деідеологізація та деколонізація знання, що змінює самі засади функціонування міжнародної системи.

У XXI ст. ключовими індикаторами суб'єктності виступають інституційні формати співпраці країн Півдня. Одним із таких форматів є G-77, як найбільший міждержавний блок країн, що розвиваються, створений у 1964 р. Його діяльність відображає прагнення до формування спільного політичного голосу та консолідації позицій щодо реформування світової економічної системи [6; 7]. Другою важливою платформою є Рух неприєднання, що виник на основі Бандунзької конференції 1955 року й заклав засади антиколоніальної солідарності та політики неприєднання [8].

Сучасним проявом інституційної суб'єктності Півдня є BRICS, який репрезентує новий етап консолідації країн, що розвиваються. Йоганнесбурзька

декларація II (2023) прямо вказує на необхідність зміни глобальної фінансової архітектури, підвищення ролі країн Півдня у прийнятті рішень та поступового формування поліцентричної моделі світового порядку [9]. BRICS також є одним із ключових інструментів економічної суб'єктності, оскільки пропонує механізми розрахунків у національних валютах, альтернативні фінансові інститути й інфраструктурні проєкти, що зменшують залежність Півдня від західних фінансових структур.

У звітах UNCTAD, Світового банку та UNDP показано, що хоча економічна нерівність між Північчю та Півднем залишається значною, економічна вага країн Півдня зросла настільки, що вони фактично перетворилися на ключових акторів глобальної економіки [10–18]. Це підсилює їхню здатність до формування власних позицій у міжнародних переговорах.

Таблиця 3.1 Основні виміри міжнародно-політичної суб'єктності Глобального Півдня

Вимір суб'єктності	**Ключові характеристики**
Інституційний	Участь у G-77, NAM, BRICS; формування колективних позицій; розширення глобальної присутності
Економічний	Вимоги НМЕП; вплив на торгівлю та фінанси; зростання частки у світовому ВВП
Дискурсивний	Переосмислення колоніального спадку; критика євроцентризму; поняття «глобальна більшість»
Геополітичний	Стратегічний нейтралітет; багатовекторність; уникнення нової біполярності

Подальший розвиток міжнародно-політичної суб'єктності Глобального Півдня нерозривно пов'язаний із процесом самоідентифікації, через який держави Півдня конституюють себе як політичну спільність зі спільним історичним досвідом, цінностями й колективними інтересами. У сучасних

дослідженнях цей процес розглядається як багатовимірний: він включає історичні наративи деколонізації, політичні вимоги до реформування міжнародних інститутів, дискурсивну критику глобальної нерівності та артикуляцію нових концептів колективної ідентичності, зокрема «глобальної більшості» та «постзахідного світу» [24; 28].

Одним з фундаментальних аспектів самоідентифікації Глобального Півдня є апеляція до історичного досвіду колоніалізму, який сформував тривалий структурний поділ між центром і периферією. Саме на цьому досвіді базується солідарність держав Півдня, що простежується від Бандунзької конференції 1955 року, де проголошувалися принципи антиколоніалізму, економічної рівності та суверенітету [8], до участі в сучасних інституціях, таких як G-77 та BRICS. Дослідники підкреслюють, що пам’ять про колоніальний досвід не є просто історичним фактом – це конструктивний елемент політичної ідентичності, який об'єднує різні держави у спільному прагненні трансформувати світовий порядок.

Важливою складовою самоідентифікації є усвідомлення Глобальним Півднем власної кількісної та демографічної переваги. У сучасній політичній риториці країн Півдня все частіше використовується термін «глобальна більшість» (global majority), який означає, що більшість населення світу, понад 80%, проживає саме у державах, що розвиваються. Публікації Financial Times та The Guardian показують, що використання цього терміна є спробою політично переосмислити місце Півдня у глобальній системі та легітимізувати його вимоги щодо реформування міжнародних інститутів [24; 28]. У сучасних дослідженнях наголошується, що поняття «глобальна більшість» – це не стільки демографічна, скільки нормативно-політична конструкція, спрямована на формування позитивної колективної ідентичності та визнання Півдня як рівноправного актора світової політики.

У теоретичному вимірі значний вплив на формування суб’єктності та самоідентифікації Глобального Півдня мають критичні підходи міжнародних відносин. Роберт Кокс стверджував, що будь-який міжнародний порядок є

відображенням влади тих сил, які його створюють, а тому підлягає зміні через політичну мобілізацію сил, що прагнуть перегляду структур нерівності [50, с. 19–23]. Енн Тікнер підкреслювала, що класичні теорії МВ були створені у рамках західної інтелектуальної традиції та не враховують історичного досвіду держав Півдня [16, с. 12–15]. На цьому ґрунтується розвиток концепції Global IR, запропонованої А. Ачарією та Баррі Бузаном, яка наполягає на необхідності включення у теорію міжнародних відносин не-західних інтелектуальних традицій та регіональних підходів [14, с. 44–48; 15, с. 648–651]. Саме Global IR розглядає Південь не як пасивний об'єкт міжнародної системи, а як виробника власних теорій, концептів і моделей розвитку.

Велике значення для формування суб'єктності Глобального Півдня мають механізми його інституційної самоорганізації. Інституції створюють не лише можливість координації політики, але й простір для вироблення спільних позицій. Так, G-77 виконує роль головної переговорної платформи країн Півдня у системі ООН, забезпечуючи координацію позицій щодо світової торгівлі, кліматичної політики, фінансових механізмів і концепції «права на розвиток» [6; 7]. Рух неприєднання, хоча й втратив колишній вплив, залишається символом альтернативності та суверенного вибору держав, які не хочуть підпорядковуватися логіці великих блоків [8].

Особливо показовим прикладом інституційної суб'єктності є BRICS, який репрезентує економічне й політичне ядро Глобального Півдня. У Йоганнесбурзькій декларації II (2023) наголошується, що сучасна архітектура міжнародних фінансових інституцій є незбалансованою та потребує перегляду з урахуванням зростаючої ролі країн Півдня [9]. Важливим елементом є також створення Нового банку розвитку, який фінансує інфраструктурні проєкти, і розвиток механізмів розрахунків у національних валютах, що сприяє зменшенню залежності від долара. Це вказує на те, що Глобальний Південь активно формує інструменти власної економічної автономії, що є ознакою високого рівня міжнародно-політичної суб'єктності.

Сучасна наукова література також вказує на те, що Глобальний Південь дедалі частіше використовує геополітику нейтралітету як форму політичної суб'єктності. У контексті російсько-української війни країни Півдня продемонстрували поведінку, яка різко відрізняється від позицій країн Заходу. Аналітичні центри Lowy Institute та Modern Diplomacy показують, що значна частина Півдня утрималася від підтримки санкцій проти Росії та намагалася зберегти економічні відносини з обома сторонами, використовуючи ситуацію як можливість для розширення власного міжнародного маневру [52; 54]. Ця стратегія інтерпретується дослідниками як прагнення уникнути нової біполярності, у якій Південь знову став би об'єктом, а не суб'єктом глобальної конкуренції.

Ще одним важливим аспектом самоідентифікації є формування Півднем власних дискурсивних ресурсів. Постколоніальні дослідники підкреслюють, що боротьба за суб'єктність відбувається не лише на рівні політичних рішень, але й на рівні смислів. Дискурси, створені Саїдом, Співак, Ескобаром і Мігньоло, дозволили переосмислити не просто історію колоніалізму, а сучасні структури влади, що продовжують впливати на становище держав Півдня [11–13; 39]. У цьому контексті самоідентифікація Півдня включає відновлення власних історій, відмову від західних універсальних моделей і створення альтернативних концепцій розвитку та міжнародного порядку.

Дослідники також підкреслюють, що економічна суб'єктність Глобального Півдня відіграє ключову роль у процесі самоідентифікації. Статистичні дані UNCTAD, UNDP та Світового банку демонструють зростання економічної ваги країн Півдня у світовій економіці, особливо у сфері виробництва, торгівлі та споживання [10–18]. Це сприяє формуванню уявлення про себе як про групу держав, які здатні не лише адаптуватися до глобальних правил, але й впливати на їх формування.

У низці сучасних досліджень підкреслюється, що одна з найважливіших рис міжнародно-політичної суб'єктності Глобального Півдня полягає у здатності держав, які до нього належать, формувати альтернативні нормативні

підходи до ключових питань світового порядку. Зокрема, країни Півдня виступають за реформування механізмів глобального управління з огляду на їхню історичну нерівність у системі міжнародних інститутів. Вони наголошують, що такі принципи, як універсальна рівність держав, право на розвиток, багатополярність та невтручання у внутрішні справи, мають стати основою сучасної міжнародної системи. У цьому контексті міжнародно-політична суб'єктність Глобального Півдня проявляється як нормативна суб'єктність - здатність висувати нові принципи та формувати альтернативні глобальні наративи, що кидають виклик домінуванню Заходу.

Узгоджені позиції країн Півдня щодо реформи Ради Безпеки ООН, зміни квот та голосів у МВФ, перегляду правил торгівлі у рамках СОТ підтверджують, що Глобальний Південь прагне не просто поліпшення власного становища, а системного перегляду механізмів глобальної влади. Дослідники вказують, що це є проявом інституційної зрілості, адже держави Півдня дедалі частіше виступають не як прохачі західної допомоги, а як ініціатори структурних змін міжнародної системи [3–7].

У контексті самоідентифікації важливо враховувати і той факт, що Глобальний Південь є значною мірою внутрішньо диференційованим утворенням. Китай та Індія є глобальними акторами, що впливають на економічні й політичні процеси планетарного масштабу; Бразилія та ПАР відіграють ключові ролі у своїх регіонах; Саудівська Аравія та ОАЕ визначають темпи розвитку енергетичного ринку; у той час як країни Субсахарської Африки залишаються найбільш вразливими до економічних криз, кліматичних загроз і політичної нестабільності. Сучасні дослідження, зокрема роботи В. Прашада, пропонують розглядати Глобальний Південь не як гомогенний актор, а як коаліцію різних держав, об'єднаних спільністю історичного досвіду колоніалізму та нерівності [40, с. 52–63; 41, с. 88–92].

Саме усвідомлення спільного історичного досвіду та спільних викликів дозволяє Глобальному Півдню виступати як політична єдність там, де це є необхідним: у питаннях кліматичної справедливості, глобальної торгівлі,

доступу до технологій, міжнародного фінансування та суверенітету держав. У цьому сенсі внутрішня диференціація не лише не руйнує суб'єктність Півдня, а навпаки формує її, створюючи можливість для поєднання різних перспектив і моделей розвитку в межах спільного дискурсу.

У сучасній політичній практиці дедалі більшого значення набуває кліматичний порядок денний Півдня, що став ключовим аспектом його політичної ідентичності. Країни Півдня підкреслюють, що історичні викиди парникових газів були спричинені, передусім, індустріалізацією Півночі, тоді як держави, що розвиваються, найбільше потерпають від наслідків кліматичних катастроф – засух, повеней, деградації ґрунтів. У документах G-77 та UNCTAD неодноразово наголошувалося на необхідності створення механізмів «кліматичної репарації» та фінансування адаптації до змін клімату, що становить основу для формування нової глобальної норми відповідальності [12; 13]. Це є додатковим свідченням того, що Глобальний Південь розглядає себе не лише як об'єкт глобальної екологічної політики, але і як суб'єкт, здатний формувати новий порядок денний.

Однією з найбільш виразних ознак суб'єктності є також технологічна стратегія країн Півдня, спрямована на зменшення залежності від Півночі. Держави Півдня активно інвестують у розробки в галузях штучного інтелекту, цифрових технологій, космічної інфраструктури та біотехнологій. Китай став лідером у сфері інновацій у глобальному масштабі, Індія – одним зі світових центрів IT-індустрії, Бразилія активно розвиває біотехнології та агроінновації, ПАР зосереджується на розвитку машинобудування та енергетики. Така стратегія дозволяє державам Глобального Півдня не лише зменшувати залежність від технологічних ринків Заходу, але й створювати власні інноваційні екосистеми, що є ознакою високої політичної суб'єктності.

Таблиця 3.2 Основні форми самоідентифікації Глобального Півдня у сучасних міжнародних дослідженнях

Форма самоідентифікації	**Зміст**
Антиколоніальна	Апеляція до історії колоніального підпорядкування, боротьба за суверенітет і рівність
Нормативна («глобальна більшість»)	Утвердження політичної та демографічної ваги Півдня у глобальному порядку
Інституційна	Участь у G-77, BRICS, NAM; формування спільних позицій
Геополітична	Нейтралітет, багатовекторність, прагнення уникнути біполярності
Економічна та технологічна	Прагнення до автономії, розвиток власних фінансових та технологічних інститутів

Узагальнюючи, можна стверджувати, що міжнародно-політична суб'єктність Глобального Півдня формується як результат взаємодії кількох ключових факторів: історичного досвіду колоніалізму, економічної нерівності, інституційної самоорганізації, дискурсивної деколонізації та зростання матеріальної сили країн Півдня. У сучасних міжнародно-політичних дослідженнях суб'єктність Півдня розглядається як динамічний процес, у якому держави вибудовують власні моделі розвитку, відстоюють реформу глобальної системи та намагаються впливати на формування світових правил.

Форми самоідентифікації Глобального Півдня, від антиколоніальної спадщини до концепту «глобальної більшості», стають основою нової політичної суб'єктності, яка кидає виклик традиційному поділу світу на Північ і Південь. У цьому сенсі Глобальний Південь нині виступає не лише економічною чи демографічною структурою, а повноцінним політичним

актором XXI століття, здатним впливати на трансформацію світового порядку та формувати нові норми міжнародних відносин.

3.2. Критичне осмислення та дискусії навколо релевантності концепту «Глобальний Південь» у сучасній теорії міжнародних відносин

У сучасній теорії міжнародних відносин концепт «Глобальний Південь» виступає одним із найбільш дискусійних і теоретично неоднозначних понять. Незважаючи на його широку присутність у політичному дискурсі, академічній літературі та міжнародній практиці, дослідники активно обговорюють питання його аналітичної точності, пояснювальної сили та нормативного змісту. Дискусії довкола концепту охоплюють проблеми широкості його визначення, внутрішньої неоднорідності країн Півдня, колоніального спадку, політичного використання терміна та його здатності адекватно описувати сучасні міжнародні процеси. У цих дебатах концепт Глобального Півдня постає як складний, багатошаровий феномен, що одночасно виконує функції політичного маркера, аналітичної категорії та інструменту міжнародної ідентифікації.

Одним із ключових напрямів критичного осмислення поняття є дискусія про аналітичну чіткість і межі концепту. Частина дослідників наголошує, що термін «Глобальний Південь» є надто широким і охоплює держави, які мають різні соціально-економічні показники, політичні режими, рівень розвитку й геополітичні інтереси. У цьому контексті згадуються приклади Китаю, Саудівської Аравії та ПАР, які суттєво відрізняються за економічною структурою від таких держав, як Мозамбік чи Гаїті. Академічні праці, присвячені аналізу внутрішньої диференціації Півдня, зокрема роботи Віджая Прашада, наголошують, що Глобальний Південь не може розглядатися як гомогенна група, але натомість є коаліцією держав, які поділяють досвід колоніалізму та структурної нерівності, хоча й мають різні можливості впливу на глобальний порядок [40, с. 52–63; 41, с. 88–92].

Певні дослідники критикують концепт за його політичну навантаженість. Вони стверджують, що термін «Глобальний Південь» часто

використовується як політична метафора, яка відображає більше нормативні очікування, ніж реальні структурні характеристики країн. На думку цих авторів, поняття виконує мобілізаційну функцію у міжнародній політиці, допомагаючи об'єднувати країни з дуже різними інтересами на основі історичних наративів та політичної солідарності. У цьому контексті поняття «глобальна більшість», популяризоване у медіа (Financial Times, The Guardian), також піддається критиці як політичний конструкт, спрямований на підвищення міжнародного статусу Півдня, але без достатньої аналітичної визначеності [24; 28].

Однією з центральних критичних позицій є твердження про те, що концепт Глобального Півдня відтворює колоніальні схеми мислення, оскільки продовжує ділити світ на «Північ» і «Південь». Постколоніальні дослідники, серед яких Едвард Саїд, Гаятрі Співак і Артуро Ескобар, порушують питання про те, чи не є сам поділ на Північ і Південь продуктом західної аналітичної парадигми, яка знову конструює географічні та політичні категорії на основі історичних ієрархій [11, с. 54–56; 12, с. 271–273; 39, с. 22–24]. Вальтер Мігньоло, аналізуючи колоніальність знання, підкреслює, що будь-який поділ світу, створений у рамках західного дискурсу, неминуче відтворює елементи епістемологічної нерівності [13, с. 31–34]. Це ставить під сумнів питання, чи може поняття «Глобальний Південь» бути по-справжньому емансипативним, якщо воно виникло у межах тих самих структур, проти яких спрямована політична боротьба країн Півдня.

Інша група критиків наголошує, що концепт Глобального Півдня не є достатньо точним для опису сучасної міжнародної політики, оскільки він не відображає глибоких змін у глобальній економіці. Наприклад, у звітах Світового банку та UNCTAD зазначено, що низка країн, які традиційно відносилися до Глобального Півдня, увійшли до групи найбільших економік світу або стали регіональними центрами сили (Китай, Індія, Індонезія, Саудівська Аравія) [10–18]. Це ставить питання про те, чи не варто замінити старі категорії новими, що краще відповідатимуть сучасній політичній

реальності, наприклад, «нові центри зростання», «регіональні потуги» або «глобальна більшість».

Незважаючи на критику, багато дослідників продовжують наполягати на тому, що концепт Глобального Півдня має значну пояснювальну силу, оскільки він дозволяє аналізувати глобальну нерівність, колоніальну спадщину та дисбаланси влади. У рамках теорії залежності та світ-системного аналізу поняття Півдня продовжує виконувати важливу функцію, окреслюючи групу держав, які перебувають у структурно менш вигідному становищі та мають спільні економічні виклики. Так само у Global IR А. Ачарії Глобальний Південь розглядається як ключовий елемент процесу деколонізації міжнародних відносин і переосмислення теоретичної гегемонії Заходу [14, с. 44–48; 15, с. 648–651].

Таблиця 3.3 Основні напрями критики концепту «Глобальний Південь» у сучасних дослідженнях

Напрям критики	Суть критичних аргументів
Широкість та нечіткість	Поняття охоплює дуже різних акторів, не має стабільних критеріїв
Політична метафоричність	Використовується як інструмент мобілізації, а не аналітики
Відтворення колоніальних поділів	Поділ на Північ/Південь продовжує євроцентричні схеми
Невідповідність сучасній економічній реальності	Не враховує зростання країн-лідерів Півдня
Неоднорідність групи	Значні відмінності між державами Півдня унеможливлюють єдину категорію

У центрі сучасних академічних дискусій щодо концепту Глобального Півдня стоїть питання його інтерпретаційної багатозначності, яка спричиняє труднощі у його науковому застосуванні. Науковці зазначають, що термін часто використовується одночасно як аналітична категорія, політичне

позначення, ідентифікаційний маркер і риторичний інструмент. Така багатофункціональність робить його гнучким у політичній практиці, але проблемним для чіткої академічної операціоналізації. У міжнародних дослідженнях трапляється ситуація, коли одна й та сама держава може бути віднесена до Глобального Півдня за економічним критерієм, але до Глобальної Півночі – за політичним; або навпаки. Це ускладнює використання поняття у статистичних, порівняльних і теоретичних дослідженнях.

Крім того, низка авторів підкреслює, що Глобальний Південь не є географічною категорією, а тому його використання може вводити в оману. На картах поділу світу за лінією Брандта, які позначають умовну межу між Північчю та Півднем, видно, що низка держав географічно розташована у Південній півкулі, але належить до глобальних економічних центрів (Австралія, Нова Зеландія), тоді як інші розташовані у Північній півкулі, проте їх включають до Глобального Півдня (Індія, Бангладеш, більшість країн Африки та Близького Сходу). Це підтверджує, що концепт має передусім політико-економічний та історичний характер, а не просторовий. У дослідженнях міжнародних організацій наголошується, що економічний розвиток, доступ до технологій та політична інституційність є ключовими факторами віднесення до Півдня, тоді як географія має другорядне значення [10–18].

Значний блок критичних дискусій стосується того, що концепт Глобального Півдня може бути надмірно нормативним, тобто орієнтованим на певний «бажаний» політичний образ, а не на реальне описання міжнародних процесів. Підхід, за яким Південь постає як «жертва історичної нерівності», має значну політичну силу, але може зменшувати здатність концепту пояснювати динаміку між державами, що розвиваються. Наприклад, конкуренція між Китаєм та Індією, регіональне суперництво Саудівської Аравії та Ірану, конфлікти між Ефіопією та Еритреєю демонструють, що держави Півдня не завжди виступають як єдина коаліція. Це приводить деяких авторів до висновку, що концепт Півдня інколи романтизує політичну

реальність, спрощуючи складну картину взаємин між державами, що розвиваються [40, с. 52–63].

Дискусії також торкаються питання, чи не є Глобальний Південь тимчасовою категорією, яка втрачає пояснювальну силу у XXI столітті. Зростання Китаю, Індії, Індонезії, Туреччини та Саудівської Аравії, їхня активна участь у глобальних фінансових інститутах, у міжнародній торгівлі та безпекових альянсах викликає сумніви щодо доцільності використання терміна для позначення таких різних за масштабами акторів. У звітах Світового банку (World Bank Development Outlook), UNCTAD та UNDP неодноразово підкреслювалося, що структурні асиметрії між моделями розвитку країн Глобального Півдня зростають швидше, ніж між Північчю та Півднем загалом [10–18]. У зв'язку з цим деякі дослідники пропонують виокремлювати субкатегорії, такі як «нові економічні гіганти» (emerging giants), «регіональні центри сили» (regional powers) або «найменш розвинуті країни» (LDCs), аби уникнути надмірної узагальненості.

Також у наукових колах активно дискутується питання, чи не сприяє концепт Глобального Півдня політичній фрагментації світової системи. Його противники стверджують, що категорія Півдня може заохочувати групове мислення та формувати протилежний блок щодо Глобальної Півночі, поглиблюючи геополітичні розділення. У цьому контексті критики застерігають, що надмірне використання терміна може сприяти виникненню «нової холодної логіки», у межах якої Південь усе більше віддалятиметься від Півночі, попри глобальні виклики, які потребують спільних рішень - зміна клімату, продовольча безпека, кібербезпека, регулювання штучного інтелекту.

Водночас значна частина науковців наголошує, що саме через свою гнучкість концепт Глобального Півдня є цінним аналітичним інструментом. На думку прихильників цього підходу, поняття дозволяє аналізувати структурну нерівність, яка не зникла, навіть попри зростання економічної ваги окремих країн Півдня. Воно допомагає зрозуміти поведінку держав у глобальній політиці, зокрема їхню тенденцію до стратегічного

нейтралітету, прагнення уникати односторонніх вимог Заходу та формувати власні альтернативні інститути, такі як BRICS або Африканський банк розвитку. У дослідженнях Ачарії та Бузана підкреслюється, що Global IR неможливе без врахування Півдня як колективного актора, який прагне участі у формуванні норм міжнародного порядку [14, с. 44–48; 15, с. 648–651].

Окремою лінією критики є твердження про те, що концепт Глобального Півдня може бути використаний для легітимації авторитарних режимів, які прикриваються антиколоніальною риторикою, водночас ігноруючи питання прав людини та демократичності. Дослідники Modern Diplomacy звертають увагу на те, що низка держав використовує риторику «постколоніальної справедливості» для виправдання обмеження політичних свобод або авторитарної модернізації [54]. Така тенденція створює ризик того, що концепт Півдня втратить свій емансипативний зміст, перетворившись на політичний інструмент внутрішньої легітимації владних еліт.

З іншого боку, прихильники концепту стверджують, що проблема не в терміні, а у спотворенні його змісту окремими політичними акторами. На їхню думку, наукове використання поняття Глобального Півдня має спиратися на його структурні та історичні параметри, тоді як політичні маніпуляції не можуть бути підставою для відмови від аналізу нерівності, колоніальної спадщини та дисбалансів глобальної влади.

Ще одним напрямом сучасних дебатів є стратегічна поведінка країн Глобального Півдня в умовах нової глобальної нестабільності. Прихильники концепту стверджують, що саме сучасна політична фрагментація і зміна балансу сил робить поняття Півдня необхідним, оскільки воно пояснює специфічну поведінку держав, що розвиваються, їхнє прагнення до мультивекторності, обмеженого вирівнювання, селективної участі у міжнародних інституціях та збереження стратегічної автономії.

Зокрема, аналіз реакції країн Півдня на російсько-українську війну 2022 року показав, що багато держав уникають прямого включення у блокову логіку Заходу чи Росії. Як зазначає Financial Times (2023), для держав

Глобального Півдня питання війни розглядається не в категоріях ціннісного вибору, а через призму історичних асиметрій, економічних інтересів та небажання підсилювати домінування будь-якого глобального центру сили [24]. The Guardian у своїх аналітичних матеріалах підтверджує, що така позиція відображає не байдужість, а нову політичну суб'єктність Півдня, який прагне не повторювати помилок Холодної війни, коли держави третього світу були змушені обирати між двома блоками [28].

У цьому контексті частина дослідників вважає, що категорія Глобального Півдня є унікальною аналітичною платформою для вивчення глобальної стратегічної поведінки середніх держав (middle powers) – наприклад, Туреччини, Індонезії, Бразилії, Мексики та ПАР. Ці країни не відповідають традиційним визначенням «світових лідерів», але їхній вплив на регіональну та глобальну політику постійно зростає. UNCTAD (2022–2023) зазначає, що саме вони формують нові ланцюги економічної взаємодії та дедалі частіше стають ключовими акторами глобального управління, включаючи питання клімату, безпеки, торгівлі та цифрової трансформації [10–18].

Крім того, сучасні дослідники підкреслюють, що одна з головних проблем концепту Глобального Півдня полягає у його переважно економічному визначенні, тоді як політичний, культурний і епістемологічний виміри часто залишаються другорядними. Це створює методологічний дисбаланс: надмірна увага до економічних показників може призводити до ігнорування постколоніальних структур влади, дискурсивної несправедливості та культурної гегемонії. Саме тому постколоніальні дослідники, такі як Ескобар, Мігньоло, Співак, наполягають, що концепт Півдня може зберегти свою аналітичну силу лише в тому разі, якщо він пояснює не лише відмінності у рівнях розвитку, але й асиметрії у виробництві знання, репрезентації та символічної влади [11; 12; 39; 13].

З огляду на це, однією з ключових тенденцій у сучасних дослідженнях є відхід від вузькоекономічних підходів і перехід до

аналізу самоідентифікації держав Глобального Півдня. Роботи Ачарії та Бузана підкреслюють, що не менш важливою частиною глобальної трансформації є те, як держави Півдня самі описують свій статус і роль у світі [14, с. 44–48; 15, с. 648–651]. Саме тому дедалі більше держав використовують політико-риторичні формули «глобальна більшість», «голос Півдня», «південна солідарність», позиціонуючи себе не як периферію, а як центр альтернативного бачення глобального порядку.

Ключовим також є питання, чи здатен Глобальний Південь трансформуватися з поняття-опису у реальну політичну коаліцію. Деякі дослідники вважають, що інституції BRICS+, G-77, NAM можуть стати основою для формування нового глобального альянсу, що об'єднуватиме держави, незадоволені західною моделлю глобального управління. Інші ж вважають, що внутрішня фрагментованість Півдня робить таку коаліцію малоймовірною. Проте аналіз Йоганнесбурзької декларації BRICS (2023) доводить, що попри значні внутрішні суперечності, держави Півдня дедалі чіткіше формулюють спільні вимоги до реформування МВФ, Світового банку та глобальної фінансової системи [9].

Таким чином, сучасні дискусії щодо релевантності концепту Глобального Півдня зводяться до двох головних підходів:

Критичний підхід вважає, що термін надто широкий, політизований та нечіткий.

Структурно-політичний підхід стверджує, що концепт є необхідним аналітичним інструментом, що пояснює нерівність і специфічну поведінку держав, які не інтегровані у західний порядок.

Таким чином, критичні дискусії навколо релевантності поняття «Глобальний Південь» демонструють його складність і багатовимірність. Хоча термін часто піддається критиці за надмірну широту, політизованість та концептуальні суперечності, він залишається важливим аналітичним інструментом, що дозволяє осмислити структурні нерівності, історичні асиметрії та нові форми політичної суб'єктності держав, які не інтегровані у

традиційну західну модель світового порядку. Більше того, сучасні міжнародні кризи лише посилюють значення цього концепту, оскільки Південь дедалі частіше заявляє про свою автономію, власні інтереси та прагнення до формування багатополярного світового устрою.

3.3. Перспективи переосмислення концепту у контексті сучасних міжнародно-політичних криз

Сучасні міжнародно-політичні кризи радикально змінили характер глобальної взаємодії та стали ключовим каталізатором переосмислення концепту «Глобальний Південь» у XXI столітті. Якщо у другій половині XX століття ця категорія виконувала переважно описову та історико-політичну функцію, пов’язану з колоніальною спадщиною та нерівним економічним розвитком, то сьогодні вона дедалі більше набуває значення аналітичної, нормативної та інституційної рамки, яка дозволяє пояснити нові форми поведінки держав на міжнародній арені. Глобальні кризи – війни, енергетичні та продовольчі шоки, пандемії, кліматичні катастрофи, руйнування ланцюгів поставок висвітлили структурні дисбаланси міжнародної системи, що непропорційно впливають саме на держави Півдня, та пришвидшили переорієнтацію світового політичного порядку у напрямі багатополярності.

Дані UNCTAD і Світового банку свідчать, що протягом останнього десятиліття понад дві третіх країн, які зазнали найбільш тривалих економічних рецесій, належать саме до групи держав Глобального Півдня [10–12; 16–18]. Це не лише підкреслює системний характер сучасних викликів, але й спонукає до формування нової політичної солідарності, яка відрізняється від ідеологічних об’єднань періоду Холодної війни. У цьому контексті концепт Глобального Півдня набуває більш гнучкого, багатошарового змісту, що дозволяє країнам формулювати власний порядок денний, виходячи з потреб економічної безпеки, технологічного розвитку, політичної автономії та епістемологічної рівності.

Особливого значення у процесі переосмислення концепту набула повномасштабна російсько-українська війна 2022 року. Аналітичні огляди

Financial Times [24] та The Guardian [28] демонструють, що більшість держав Півдня, від Індії та Бразилії до ПАР, Саудівської Аравії та Індонезії, зайняли позицію стратегічної автономії, відмовившись від автоматичного приєднання до санкційного режиму Заходу. Для багатьох дослідників це стало свідченням того, що країни Півдня не сприймають геополітичні конфлікти виключно як боротьбу за демократію чи автократію, а переважно трактують їх як протистояння великих держав, яке не повинно обмежувати їхній власний простір для маневру.

Таке ставлення не є нейтралітетом у класичному сенсі та не відображає байдужості до міжнародного права; воно є формою політичної суб'єктності, яка базується на історичному досвіді подвійних стандартів і нерівного ставлення до Півдня у межах глобальних інституцій. Країни Глобального Півдня систематично наголошують на тому, що механізми міжнародного управління – Рада Безпеки ООН, МВФ, Світовий банк не відображають реальний розподіл сил та інтересів, що сформувався у XXI столітті. У цьому контексті сучасні кризи посилюють вимоги Півдня щодо реформування глобальних інституцій, збільшення представництва та перегляду принципів економічної взаємодії.

Не менш важливим чинником переосмислення Півдня стала глобальна кліматична та екологічна нестабільність. Згідно з аналітикою UNDP, понад 75% усіх смертей, спричинених кліматичними катастрофами у 2000–2022 роках, припадало саме на держави Глобального Півдня [12]. Нерівність у доступі до технологій зменшення викидів, адаптаційних механізмів та фінансових ресурсів підштовхнула Південь до формулювання нових політичних вимог – насамперед ідеї кліматичної справедливості. Держави Півдня підкреслюють, що найбільший внесок у глобальне потепління зробили країни історичної Півночі, тоді як саме Південь несе основний тягар катастроф, які він не спричинив.

Постколоніальні дослідники, зокрема Ескобар, Мігньоло та Сантос, наголошують, що екологічна криза є продовженням колоніальності у новій

формі: Південь залишається джерелом ресурсів для «зеленої» трансформації Півночі, але не отримує рівних можливостей доступу до технологій та інвестицій [13; 39]. Це робить питання кліматичної справедливості одним із ключових компонентів сучасного дискурсу про Глобальний Південь та стимулює розвиток нових інституцій співпраці, включно з фондом компенсацій втрат і шкоди.

Помітні зміни також відбулися у сфері глобальних економічних процесів. Пандемія COVID-19, руйнування міжнародних ланцюгів поставок та боргові кризи в Латинській Америці, Африці та Південній Азії посилили прагнення Півдня до економічної автономії. UNCTAD фіксує різке зростання кількості регіональних угод між країнами Південь-Південь, які спрямовані на скорочення залежності від зовнішніх фінансових центрів і підвищення внутрішньорегіональної торгівлі [11–18]. У цьому контексті формуються нові економічні платформи: AfCFTA, MERCOSUR, RCEP які, хоча й різняться рівнем інтеграції, виконують спільну функцію – створюють альтернативні середовища для виробництва та торгівлі, зменшуючи периферійний статус Півдня у глобальній системі.

У цьому контексті важливою тенденцією останнього десятиліття стало формування нових коаліцій держав Півдня, що дедалі активніше впливають на структуру світової політики. Одним із ключових прикладів є трансформація BRICS, який із початкової платформи п’яти країн перетворився на один із головних центрів тяжіння для держав із різними моделями розвитку, політичними системами та стратегічними інтересами. Йоганнесбурзька декларація II (2023) [9] стала поворотним пунктом, у якому було відображено прагнення цих держав не лише до розширення співпраці, але й до формування альтернативних інституцій глобального управління. У документі наголошено на необхідності реформування міжнародних фінансових організацій, перегляду ролі долара у світовій економіці, підтримки багатополярності та розвитку механізмів розрахунків у національних валютах.

Ці процеси свідчать про те, що Глобальний Південь дедалі частіше виступає не як об’єкт структурних нерівностей, а як суб’єкт, що прагне формувати нові правила гри. Держави Півдня використовують сучасні кризи як можливість для переорієнтації своєї економічної та політичної поведінки, зменшення залежності від Півночі та зміцнення власних позицій у міжнародних інституціях.

Не менш важливим аспектом переосмислення Півдня є зміна глобального енергетичного ландшафту. У XXI столітті більшість світових ресурсів, необхідних для розвитку «зеленої» енергетики – кобальт, літій, нікель, марганець, рідкоземельні елементи, які зосереджені саме в країнах Півдня. Це створює нові можливості для економічного піднесення, але водночас генерує ризики повторення моделей залежності, які колись були характерні для колоніальної економіки. Держави Півдня дедалі сильніше усвідомлюють, що перехід до відновлюваної енергетики може знову перетворити їх на джерело сировини для промислових держав Півночі, що стимулює розвиток політики технологічного суверенітету – інвестиції у власні виробництва акумуляторів, сонячних панелей, водневих технологій.

Поряд із цим розвивається і цифровий вимір Глобального Півдня. Аналітика Modern Diplomacy [54] показує, що країни Півдня намагаються зменшити залежність від цифрових платформ, розроблених у США та Європі, шляхом створення власних технологічних кластерів, платформ електронної комерції та інструментів цифрового регулювання. Це особливо актуально у контексті глобальних суперечок щодо цифрового суверенітету, штучного інтелекту та контролю за даними. Південні держави прагнуть зайняти нішу не лише як користувачі, але як виробники цифрових технологій, що впливає на формування нової геополітики даних.

У науковому дискурсі важливого значення набуває аналіз того, як Глобальний Південь реагує на виклики, пов’язані з деградацією демократії та авторитарними тенденціями. Сучасні дослідження, зокрема праці Ачарії та Бузана [14; 15], підкреслюють, що Південь не обов’язково ототожнює

демократію із західними ліберальними моделями. Для багатьох держав Півдня політична стабільність, економічний розвиток та суверенітет мають більшу вагу, ніж ідеологічна відповідність західним нормам. Це призводить до формування гібридних моделей політичного розвитку, які поєднують елементи демократичного представництва з потужною виконавчою владою, що, у свою чергу, визначає зовнішню політику цих країн у кризових ситуаціях.

У контексті кризи ліберального порядку Глобальний Південь формує альтернативний геополітичний дискурс, у якому ключовими поняттями стають «поліцентричність», «рівноправність», «справедливість» та «історична відповідальність». Південні держави критикують структури міжнародного управління за те, що вони утворилися в епоху, коли більшість нинішніх країн Півдня не була незалежною та не мала можливості брати участь у процесах глобального нормотворення. Це посилює вимоги щодо реформування Ради Безпеки ООН, перегляду квот у МВФ та Світовому банку, а також демократизації процесів ухвалення рішень у СОТ.

Певні зміни простежуються й у сфері глобальної торгівлі. Держави Півдня дедалі активніше запроваджують механізми локалізації виробництва, намагаючись мінімізувати залежність від зовнішніх ринків, що виявилися нестабільними у період пандемії та воєнних конфліктів. Це стимулює розвиток виробничих кластерів Південь-Південь, які стають альтеративними до традиційних центрів виробництва, розташованих у Північній Америці, Західній Європі та Східній Азії.

У сфері міжнародного права Глобальний Південь формулює власне бачення справедливості, яке часто відрізняється від ліберальних інтерпретацій. Країни Півдня наголошують, що міжнародне право не може розглядатися поза контекстом історичної нерівності, колоніалізму та економічної експлуатації. Позиції Півдня у багатьох дискусіях, від санкційних режимів до гуманітарного втручання, демонструють прагнення уникнути інструменталізації права у геополітичних інтересах великих держав.

Паралельно відбувається переосмислення економічних стратегій розвитку. Якщо у XX столітті домінувала парадигма індустріалізації, орієнтована на експортну модель, то сьогодні багато держав Півдня роблять акцент на розвитку внутрішнього ринку, технологічних інновацій, цифрової економіки, агропромислових комплексів нового типу. Аналітичні дані UNDP підкреслюють, що держави, які змогли поєднати внутрішньорегіональну кооперацію з технологічною модернізацією, демонструють найвищі темпи розвитку після пандемії [12].

У цьому контексті особливу увагу привертає Африканська континентальна зона вільної торгівлі (AfCFTA), яка об'єднує 55 країн і має на меті створити найбільшу інтеграційну зону за кількістю учасників. Вона формує нові моделі регіонального розвитку, орієнтовані на скорочення логістичних витрат, диверсифікацію виробництва та створення спільних індустріальних платформ.

У політичному сенсі Глобальний Південь дедалі частіше позиціонує себе як «глобальна більшість». Це поняття використовується для підкреслення демографічної та економічної ваги Півдня, а також його права формувати глобальні норми. На відміну від концепту «Глобальний Південь», який має аналітичний і постколоніальний характер, поняття «глобальна більшість» є політичним інструментом, спрямованим на переосмислення символічної влади у глобальній системі.

У взаємодії із Заходом формується новий тип дипломатії Півдня, який поєднує прагматичність, багатовекторність та історичну чутливість до теми нерівності. Південь дедалі частіше прагне до партнерства «на рівних», звертаючи увагу на необхідність врахування місцевих контекстів, культурних особливостей та історичного досвіду колоніалізму. Це формує новий баланс у міжнародній системі, в якому глобальний порядок дедалі більше залежить від здатності держав Півдня діяти як консолідована сила.

У той же час внутрішня неоднорідність країн Глобального Півдня залишається важливим фактором, який обмежує можливості для створення

повноцінного спільного геополітичного проекту. Рівень економічного розвитку, політичні режими, стратегічні інтереси, культурні традиції – усе це суттєво відрізняється між державами Півдня, формуючи складну картину взаємодії. Однак у межах сучасних міжнародно-політичних криз внутрішня різноманітність часто стає не слабкістю, а ресурсом адаптивності, який дозволяє державам Півдня будувати гнучкі коаліції та уникати жорстких блокових розділень.

У ширшому контексті переосмислення концепту «Глобальний Південь» проявляється також у зростанні уваги до культурних, історичних та епістемологічних чинників, які тривалий час залишалися поза межами класичних теорій міжнародних відносин. Під впливом постколоніальних досліджень (Саїд, Співак, Ескобар, Мігньоло) дедалі більше науковців звертається до аналізу того, як знання про міжнародні процеси створюється, верифікується та поширюється через західні академічні платформи [11–13; 39]. Цей інтелектуальний зсув є однією з ключових ознак модернізації концепту Глобального Півдня у XXI столітті. Ідея «деколонізації знання» стає центральною, адже Південь прагне відійти від ролі об’єкта теоретичного аналізу та стати рівноправним учасником виробництва знання. У цьому контексті Global IR (Ачарія, Бузан) виступає одним із провідних теоретичних підходів, що наголошує на необхідності визнання багатоманітності інтелектуальних традицій і залучення досвіду країн Півдня до глобальної наукової дискусії [14; 15].

Процеси переосмислення концепту тісно пов’язані із трансформацією глобального порядку, у якому роль традиційних центрів сили поступово зменшується. США та Європейський Союз залишаються ключовими гравцями, однак їхній вплив дедалі частіше ставиться під сумнів у державах Півдня через історичні асиметрії та відсутність структурних реформ у глобальних інституціях. У цьому контексті формування BRICS+ стало важливим свідченням того, що Південь прагне створити альтернативні простори для дипломатичної взаємодії, економічної кооперації та політичного

діалогу. Розширення BRICS у 2023 році, із залученням Саудівської Аравії, ОАЕ, Єгипту, Ефіопії та Ірану, підкреслило зростання політичної ваги Півдня та його здатність до внутрішньої консолідації навіть попри ідеологічні, релігійні чи стратегічні відмінності між окремими державами.

Цей процес свідчить про появу нового формату multilayered cooperation («багатошарової кооперації»), у межах якої держави Півдня беруть участь у різних мережах співпраці відповідно до власних інтересів, не обмежуючись жорсткими політичними блоками, характерними для XX століття. Така гнучкість забезпечує Півдню здатність адаптуватися до глобальних криз і одночасно створювати довгострокові політичні та економічні зв'язки з різними центрами сили.

У світлі сучасних міжнародно-політичних криз важливо відзначити, що Глобальний Південь формує власну систему цінностей, яка базується не на універсалізмі, а на принципах плюралізму, невтручання та історичної справедливості. Ця система відображає прагнення держав Півдня до політичної автономії та рівноправного партнерства, що особливо помітно у питаннях суверенітету, санкційної політики, гуманітарних інтервенцій та кліматичної дипломатії. Держави Півдня дедалі частіше оскаржують нормативну гегемонію Заходу, оскільки вважають, що універсалістські підходи не враховують культурного, соціального та економічного контексту їхнього розвитку.

Важливою ознакою переосмислення концепту є формування «нової дипломатії Півдня», що включає активне використання інструментів енергетичної безпеки, продовольчої стабільності, демографічного потенціалу та регіональних інтеграційних форматів. Такі держави як Індія, Індонезія, Бразилія, ПАР, Туреччина, Нігерія і Саудівська Аравія дедалі частіше позиціонують себе як країни, здатні пропонувати альтернативні підходи до вирішення глобальних проблем – від медіації у конфліктах до забезпечення доступу до критичної сировини та обміну технологіями. У цьому контексті активність Індії у G20, дипломатичні ініціативи Туреччини у Чорному морі,

зростання ролі Бразилії у кліматичній дипломатії та стратегічний вплив країн Перської затоки на енергетичні ринки свідчать про прагнення Півдня зайняти місце серед ключових арбітрів глобальних процесів.

Паралельно зростає значення внутрішньої диференціації Півдня як джерела потенційних конфліктів і водночас інструменту гнучкості. Хоча розриви між державами мають глибокий характер, від економічних можливостей до політичних режимів, вони не знижують загального потенціалу для координації, якщо йдеться про питання історичної справедливості, суверенітету та рівності у глобальних інституціях. Країни Півдня продовжують посилювати взаємодію у межах G-77 та NAM, формуючи спільні позиції щодо реформи глобальних структур управління, кліматичного фінансування та огородження ринків від негативних наслідків геополітичних конфліктів [6; 7].

На цьому тлі особливого значення набуває дебата щодо майбутнього концепту «Глобальний Південь». Частина дослідників підкреслює, що термін може стати надто широким для ефективного аналітичного застосування, оскільки включає держави з різним рівнем розвитку та різними інтересами. Однак інші наголошують, що саме гнучкість і багатовимірність роблять концепт релевантним у сучасних умовах, адже він дозволяє описати поведінку держав, які не вписуються у традиційну парадигму Північ-Південь або у біполярні моделі світового порядку. Для Півдня важливо не лише зберегти єдність, засновану на історичному досвіді колоніалізму, але й адаптуватися до нових реалій, у яких на перший план виходять питання енергетичної та технологічної автономії, кліматичної відповідальності, цифрової трансформації та геоекономічної безпеки.

У цьому сенсі концепт «Глобальний Південь» уже перестає бути категорією, що описує периферійний статус певних країн, і все більше перетворюється на політичний проект, спрямований на формування нового, поліцентричного, інклюзивного та більш справедливого світового порядку. Держави Півдня дедалі частіше заявляють про свою готовність не лише брати

участь у глобальних процесах, але й визначати їхній зміст, виробляючи альтернативні норми, інституції та практики міжнародної політики.

З огляду на це перспективи переосмислення концепту Глобального Півдня у контексті сучасних міжнародно-політичних криз можуть бути охарактеризовані як такі, що поєднують у собі історичну наступність, теоретичний плюралізм та прагнення до інституційної трансформації світового порядку. Прискорення глобальних криз робить нерівність дедалі очевиднішою, а отже – стимулює політичну мобілізацію Півдня, спрямовану на розширення простору суб'єктності та глобального впливу. Саме тому у XXI столітті концепт Глобального Півдня виступає не лише як рефлексія минулого, але і як інструмент майбутнього, що визначає нові траєкторії світового розвитку та формує ядро політичних трансформацій у добу постглобалізаційної нестабільності.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі здійснено комплексне та цілісне дослідження генези, теоретичного наповнення й сучасного значення концепту «Глобальний Південь» у міжнародно-політичному дискурсі. Дослідження ґрунтується на широкій джерельній базі, що включає класичні та сучасні наукові праці з теорії міжнародних відносин, політичної економії та постколоніальних студій, аналітичні матеріали міжнародних організацій, статистичні дані Світового банку, МВФ і ООН, а також офіційні документи та програмні заяви держав і міждержавних об’єднань. Поєднання історико-генетичного, системного та дискурсивного підходів дало змогу простежити еволюцію поняття «Глобальний Південь», виявити його змінний зміст і визначити роль у сучасній архітектурі міжнародних відносин.

У ході дослідження встановлено, що в сучасному міжнародно-політичному дискурсі «Глобальний Південь» функціонує не лише як аналітична категорія, але й як політичний маркер і форма колективної самоідентифікації. Його зміст не є фіксованим і залежить від контексту застосування: від академічного аналізу глобальної нерівності до дипломатичної риторики та стратегічних наративів держав. Саме тому концепт поєднує в собі описову функцію – фіксацію структурних асиметрій світової системи та нормативно-проєктний вимір, що використовується для формулювання вимог щодо реформування глобального порядку.

Дослідження показало, що концепт «Глобальний Південь» має історично зумовлену багатошарову природу. Його становлення тісно пов’язане з процесами деколонізації, появою великої кількості нових незалежних держав у другій половині XX століття, формуванням Руху неприєднання та критикою світової економічної нерівності. Важливу роль у цьому процесі відіграли світ-системний підхід і теорії залежного розвитку, які звертали увагу на структурні обмеження, що стримували соціально-економічний прогрес колишніх колоній.

На відміну від терміна «третій світ», який був тісно інтегрований у логіку біполярного протистояння часів Холодної війни та часто мав ієрархічно-оцінний характер, поняття «Глобальний Південь» відображає значно ширший спектр соціальних, економічних, політичних і дискурсивних характеристик. Воно не зводиться до ознак бідності чи «відсталості», а наголошує на структурному характері глобальної нерівності, асиметричному доступі до капіталу, технологій і ринків, а також на довготривалих наслідках колоніальної спадщини. У цьому сенсі Глобальний Південь постає як результат тривалої еволюції критики колоніалізму та периферійного статусу значної частини держав у світовій системі.

Історично концепт формувався не лише як наукова категорія, а й як політичний проєкт. Країни, що об’єднувалися навколо ідеї Півдня, прагнули створити альтернативну позицію поза межами жорсткої логіки протистояння двох наддержав. Ця позиція включала вимоги права на розвиток, економічний суверенітет, контроль над природними ресурсами та більш справедливі умови участі у міжнародній торгівлі. Таким чином, Глобальний Південь з самого початку поєднував у собі елементи геополітичної солідарності та нормативної критики існуючого світового порядку.

У постбіполярний період відбулася суттєва трансформація сутності Глобального Півдня. Зі зникненням біполярної структури міжнародних відносин ідеологічна функція Півдня як «третьої сили» втратила актуальність, однак натомість з’явилися нові форми міжнародно-політичної суб’єктності. Зростання економічного потенціалу окремих держав і регіонів, насамперед у Азії та Латинській Америці, сприяло переосмисленню ролі Півдня у глобальній системі. Держави дедалі частіше почали діяти не як пасивні об’єкти глобальних процесів, а як активні учасники формування міжнародного порядку.

Характерною рисою цього етапу стало посилення прагматизму у зовнішній політиці країн Півдня. Замість ідеологічних декларацій домінуючого значення набули багатовекторні стратегії, економічне

балансування та використання конкуренції між великими державами у власних інтересах. Така трансформація сприяла формуванню плюралістичної суб'єктності Глобального Півдня, де елементи солідарності поєднуються з внутрішньою конкуренцією за статус регіональних лідерів і доступ до ресурсів.

Важливу роль у цих процесах відіграє розвиток регіональних та міжрегіональних інтеграційних об'єднань, зокрема АСЕАН, MERCOSUR, Африканської континентальної зони вільної торгівлі (AfCFTA), а також таких форматів, як BRICS, G-77 і Рух неприєднання. Ці структури сприяють координації позицій держав Півдня, посиленню їхніх переговорних можливостей і поступовому зменшенню залежності від традиційних центрів світової економіки. Регіоналізація у цьому контексті виступає не лише економічним, а й політичним інструментом перерозподілу впливу у глобальній системі.

Сучасна теорія міжнародних відносин дедалі частіше розглядає «Глобальний Південь» як складну політичну, ідентифікаційну та епістемологічну категорію. Країни Півдня більше не сприймаються виключно як об'єкти зовнішнього впливу або реципієнти готових моделей розвитку. Навпаки, вони дедалі активніше претендують на формування власних підходів до безпеки, розвитку та міжнародного права. Ці процеси знаходять відображення у зростанні дипломатичної активності, ініціативах у межах міжнародних організацій та спробах створення альтернативних фінансових і інституційних механізмів.

Особливе значення у цьому контексті мають постколоніальні студії та концепція Global IR, які підкреслюють необхідність подолання євроцентричного домінування в академічному знанні. Глобальний Південь у межах цих підходів розглядається не як відхилення від «нормативного» західного досвіду, а як повноцінне джерело теоретичних інновацій. Це означає визнання множинності інтелектуальних традицій і права різних регіонів світу на власні інтерпретації міжнародної реальності.

Сучасні міжнародно-політичні кризи суттєво прискорили переосмислення змісту та значення концепту Глобального Півдня. Пандемія COVID-19, глобальні енергетичні та продовольчі шоки, кліматичні катастрофи та повномасштабна російсько-українська війна загострили структурні дисбаланси глобальної системи. Ці кризи продемонстрували нерівномірний доступ країн Півдня до вакцин, фінансових ресурсів, енергетичних ринків і механізмів кризового реагування, що посилило дискурс стратегічної автономії та необхідності реформування глобального управління.

Зростає тиск на міжнародні фінансові інституції – МВФ і Світовий банк, а також на Раду Безпеки ООН щодо забезпечення більш справедливого представництва інтересів держав Півдня. Паралельно посилюються вимоги перегляду правил глобальної торгівлі та фінансів, що свідчить про зростання політичної впевненості країн Глобального Півдня та їхню готовність впливати на формування нових глобальних норм.

Аналіз внутрішньої диференціації Глобального Півдня показав, що значні соціально-економічні, політичні та культурні відмінності між державами цієї групи не заперечують самого концепту, а підкреслюють його динамічний характер. Різні рівні розвитку, типи політичних режимів і стратегічні орієнтири поєднуються спільним історичним досвідом нерівності, боротьби за суверенітет і прагнення до більш справедливого світового порядку. Саме ця спільність створює основу для координації позицій у ключових питаннях глобальної політики.

Узагальнюючи результати дослідження, можна дійти висновку, що у XXI столітті концепт «Глобальний Південь» набуває якісно нової ролі. Він перетворюється на один із ключових інструментів міжнародно-політичної суб’єктності та важливий елемент формування поліцентричного світового порядку. Зростання економічної й демографічної ваги країн Півдня, розвиток регіональних форматів співпраці, активізація вимог щодо реформування глобальних інституцій і поява альтернативних моделей розвитку закладають підґрунтя для подальшої інституціоналізації їхнього впливу у глобальній

політиці. У цьому контексті Глобальний Південь постає не як статична чи суто географічна категорія, а як динамічний політичний і дискурсивний проєкт, здатний визначати напрями трансформації світового порядку.

Перспективи подальших наукових досліджень пов’язані з поглибленим аналізом нових форматів співпраці Південь-Південь, еволюції BRICS+, впливу кліматичної та енергетичної політики на структурні зміни у глобальній економіці, а також із розвитком альтернативних теоретичних підходів, що ґрунтуються на досвіді та інтелектуальних традиціях країн Глобального Півдня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ДЖЕРЕЛА

1. Статут Організації Об’єднаних Націй. - Сан-Франциско, 26.06.1945 р.
2. Final Communiqué of the Asian-African Conference of Bandung, 24 April 1955. - Bandung, 1955.
3. Declaration on the Establishment of a New International Economic Order : General Assembly resolution 3201 (S-VI) of 1 May 1974. *UN Digital Library*. URL: https://digitallibrary.un.org/record/218450 (дата звернення: 07.07.2025).
4. Programme of Action on the Establishment of a New International Economic Order : General Assembly resolution 3202 (S-VI) of 1 May 1974. *UN Digital Library*. URL: https://digitallibrary.un.org/record/218451 (дата звернення: 19.07.2025).
5. Charter of Economic Rights and Duties of States : General Assembly resolution 3281 (XXIX) of 12 December 1974. *United Nations*. URL: https://www.un.org (дата звернення: 29.10.2025).
6. Joint Declaration of the Seventy-Seven Developing Countries made at the conclusion of the United Nations Conference on Trade and Development, Geneva, 15 June 1964. *Group of 77*. URL: https://www.g77.org (дата звернення: 03.07.2025).
7. About the Group of 77. *Group of 77 at the United Nations*. URL: https://www.g77.org/doc/index.html (дата звернення: 28.07.2025).
8. Final Documents and Declarations. *Non-Aligned Movement*. URL: https://www.nam.gov.rs (дата звернення: 06.08.2025).
9. Johannesburg II Declaration (XV BRICS Summit, Johannesburg, 22–24 August 2023). *BRICS 2023*. URL: https://www.brics2023.gov.za/johannesburg-ii-declaration (дата звернення: 05.11.2025).

10. Trade and Development Report 2023: Growth, Debt, and Climate Constraints. *UNCTAD*. URL: https://unctad.org/publication/trade-and-development-report-2023 (дата звернення: 15.09.2025).

11. Trade and Development Report 2024: Rethinking Development in the Age of Discontent. *UNCTAD*. URL: https://unctad.org/publication/trade-and-development-report-2024 (дата звернення: 04.08.2025).

12. Human Development Report 2023/2024: Breaking the Gridlock - Reimagining Cooperation in a Polarized World. *United Nations Development Programme*. URL: https://hdr.undp.org (дата звернення: 09.08.2025).

13. Global Multidimensional Poverty Index 2023: Unstacking Global Poverty - Data for High-Impact Action. *UNDP, Oxford Poverty and Human Development Initiative*. URL: https://hdr.undp.org/content/2023-global-multidimensional-poverty-index-mpi (дата звернення: 21.10.2025).

14. World Development Report 2020: Trading for Development in the Age of Global Value Chains. *World Bank*. URL: https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/32437 (дата звернення: 25.09.2025).

15. World Development Report 2024: The Middle-Income Trap. *World Bank*. URL: https://openknowledge.worldbank.org(дата звернення: 12.09.2025).

16. World Development Indicators. *World Bank DataBank*. URL: https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators (дата звернення: 10.09.2025).

17. Poverty and Inequality Platform (PIP). *World Bank*. URL: https://pip.worldbank.org (дата звернення: 11.10.2025).

18. World Inequality Database (WID.world). *WID.world*. URL: https://wid.world (дата звернення: 02.09.2025).

19. World Trade Report 2023: Re-globalization for a Secure, Inclusive and Sustainable Future. *World Trade Organization*. URL: https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/wtr23_e.htm (дата звернення: 22.07.2025).

20. Розвиток відносин України з контрибуторами глобальної продовольчої безпеки на Близькому Сході та в Африці : аналітична записка / М. Гончар, О. Іщук. *Центр глобалістики «Стратегія XXI»*. URL: https://geostrategy.org.ua(дата звернення: 29.10.2025).

21. Конопка Н., Мокляк С. Глобальний Південь як мегасуб'єкт нового світового порядку. *Social Development and Security*. 2025. Т. 15, № 2. С. 350–357.

22. Бойко В. В. Гіганти Глобального Півдня та посилення їх ролі у світі. *Politicus*. 2025. № 1. С. 153–162. URL: https://politicus.od.ua (дата звернення: 10.11.2025).

23. Грачевська Т. Проблеми та перспективи розвитку відносин України з державами Глобального Півдня. *Геополітика України: історія і сучасність*. 2024. № 1 (32). С. 105–115. URL: https://geopolitics-of-ukraine.uzhnu.edu.ua (дата звернення: 01.08.2025).

24. Господар А. Глобальний Південь як чинник трансформації міжнародної системи. *Вісник Донецького національного університету. Серія: Політичні науки*. 2025. № 1. С. 45–60. URL: https://jts.donnu.edu.ua (дата звернення: 18.08.2025).

25. Як зрозуміти Глобальний Південь та навіщо він Україні – розповідає професор Олексій Гарань. *Фонд «Демократичні ініціативи»*. URL: https://dif.org.ua/article/yak-zrozumiti-globalniy-pivden-ta-navishcho-vin-ukraini-rozpovidae-profesor-oleksiy-garan (дата звернення: 23.09.2025).

26. Український вектор Глобального Півдня. *Укрінформ*. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3802414-ukrainskij-vektor-globalnogo-pivdna.html (дата звернення: 14.09.2025).

27. Україна в глобальному продовольчому вимірі та країни Глобального Півдня. *Geostrategy.org.ua*. URL: https://geostrategy.org.ua (дата звернення: 05.09.2025).

28. Геополітичні трансформації: Близький Схід, Глобальний Південь та нова роль Росії у світовому порядку. *UAMES – Центр близькосхідних досліджень*. URL: https://uames.org.ua (дата звернення: 22.10.2025).

29. Глобальний Південь: як йому задати український вектор? *Sestry.eu*. URL: https://www.sestry.eu/statti/globalniy-pivden-yak-yomu-zadati-ukrayinskiy-vektor (дата звернення: 03.10.2025).

30. «Бути у світі – це бути собою»: що поєднує Україну та Глобальний Південь. *Суспільне Новини*. URL: https://suspilne.media (дата звернення: 03.07.2025).

31. Країни Глобального Півдня та участь у реалізації Української формули миру. *Центр дослідження безпекових середовищ*. URL: https://analytics.intsecurity.org/peace-formula-global-south (дата звернення: 09.10.2025).

32. Global South. *Wikipedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Global_South (дата звернення: 25.10.2025).

33. Riley J. S. H. What is the Global South? *Medium*. URL: https://jonathanrileywriter.medium.com/what-is-the-global-south-8995c13d2fb8 (дата звернення: 10.09.2025).

НАУКОВА ЛІТЕРАТУРА

34. Wallerstein I. *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham : Duke University Press, 2004.

35. Wallerstein I. *The Modern World-System*. Vol. 1: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century. New York : Academic Press, 1974.

36. Amin S. *Unequal Development: An Essay on the Social Formations of Peripheral Capitalism*. New York : Monthly Review Press, 1976.

37. Frank A. G. *Capitalism and Underdevelopment in Latin America: Historical Studies of Chile and Brazil*. New York : Monthly Review Press, 1967.

38. Cardoso F. H., Faletto E. *Dependency and Development in Latin America*. Berkeley : University of California Press, 1979.

39. Escobar A. *Encountering Development: The Making and Unmaking of the Third World*. Princeton : Princeton University Press, 1995.

40. Prashad V. *The Darker Nations: A People's History of the Third World*. New York : The New Press, 2007.

41. Prashad V. *The Poorer Nations: A Possible History of the Global South*. London : Verso, 2013.

42. Santos B. de Sousa. *Epistemologies of the South: Justice Against Epistemicide*. Boulder : Paradigm Publishers, 2014.

43. Connell R. *Southern Theory: The Global Dynamics of Knowledge in Social Science*. Cambridge : Polity Press, 2007.

44. Said E. W. *Orientalism*. New York : Pantheon Books, 1978.

45. Spivak G. C. Can the Subaltern Speak? Nelson C., Grossberg L. (eds.). *Marxism and the Interpretation of Culture*. Urbana : University of Illinois Press, 1988. P. 271–313.

46. Mignolo W. *The Idea of Latin America*. Malden, MA : Blackwell Publishing, 2005.

47. Acharya A., Buzan B. (eds.). *Non-Western International Relations Theory: Perspectives on and Beyond Asia*. London ; New York : Routledge, 2010.

48. Acharya A. Global International Relations (IR) and Regional Worlds: A New Agenda for International Studies. *International Studies Quarterly*. 2014. Vol. 58, No. 4. P. 647–659.

49. Tickner A. B., Blaney D. L. (eds.). *Thinking International Relations Differently*. London : Routledge, 2012.

50. Cox R. W. *Production, Power, and World Order: Social Forces in the Making of History*. New York : Columbia University Press, 1987.

51. Hurrell A. *On Global Order: Power, Values, and the Constitution of International Society*. Oxford : Oxford University Press, 2007.

52. Baylis J., Smith S., Owens P. (eds.). *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*. 7th ed. Oxford : Oxford University Press, 2017.

53. Dunne T., Kurki M., Smith S. (eds.). *International Relations Theories: Discipline and Diversity*. 4th ed. Oxford : Oxford University Press, 2016.

54. Dirlik A. Global South: Predicament and Promise. *The Global South*. 2007. Vol. 1, No. 1. P. 12–23.

55. Kloß S. T. The Global South as Subversive Practice: Challenges of a Multisited Ethnography. *The Global South*. 2017. Vol. 11, No. 2. P. 30–48.

56. Ballestrin L. The Global South as a Political Project. *E-International Relations*. URL: https://www.e-ir.info (дата звернення: 08.08.2025).

57. Stuenkel O. The New World Order and the Global South. *Oxford Review of Economic Policy*. 2024. Vol. 40, No. 2. P. 396–415.

58. No one's world: The Global South is navigating a post-American order / A. F. Januardy. *Lowy Institute*. URL: https://www.lowyinstitute.org (дата звернення: 27.08.2025).

59. Global South 2.0: Shaping a New World Order? / R. Kumar. *Syama Prasad Mookerjee Research Foundation*. URL: https://spmrf.org/global-south-2-0-shaping-a-new-world-order/ (дата звернення: 31.10.2025).

60. From Cooperation to Confrontation: BRICS and the Global South's Bid for a New World Order / I. Safitri. *Modern Diplomacy*. URL: https://moderndiplomacy.eu/2025/07/22/from-cooperation-to-confrontation-brics-and-the-global-souths-bid-for-a-new-world-order/ (дата звернення: 20.10.2025).

61. The key global issue is not the clash of north and south: it's who supports international law and who doesn't / J.-N. Barrot. *The Guardian*. URL: https://www.theguardian.com/commentisfree/2025/feb/20/jean-noel-barrot-france-international-law-global-north-south (дата звернення: 15.07.2025).

62. Dunne T., Kurki M., Smith S. (eds.). *International Relations Theories: Discipline and Diversity*. 4th ed. Oxford : Oxford University Press, 2016.

63. Dirlik A. Global South: Predicament and Promise. *The Global South*. 2007. Vol. 1, No. 1. P. 12–23.

64. Kloß S. T. The Global South as Subversive Practice: Challenges of a Multisited Ethnography. *The Global South*. 2017. Vol. 11, No. 2. P. 30–48.

65. Ballestrin L. The Global South as a Political Project. *E-International Relations*. URL: https://www.e-ir.info (дата звернення: 08.08.2025).

66. Stuenkel O. The New World Order and the Global South. *Oxford Review of Economic Policy*. 2024. Vol. 40, No. 2. P. 396–415.

67. No one's world: The Global South is navigating a post-American order / A. F. Januardy. *Lowy Institute*. URL: https://www.lowyinstitute.org (дата звернення: 27.08.2025).

68. Global South 2.0: Shaping a New World Order? / R. Kumar. *Syama Prasad Mookerjee Research Foundation*. URL: https://spmrf.org/global-south-2-0-shaping-a-new-world-order/ (дата звернення: 31.10.2025).

69. From Cooperation to Confrontation: BRICS and the Global South's Bid for a New World Order / I. Safitri. *Modern Diplomacy*. URL: https://moderndiplomacy.eu/2025/07/22/from-cooperation-to-confrontation-brics-and-the-global-souths-bid-for-a-new-world-order/ (дата звернення: 20.10.2025).

70. The key global issue is not the clash of north and south: it's who supports international law and who doesn't / J.-N. Barrot. *The Guardian*. URL: https://www.theguardian.com/commentisfree/2025/feb/20/jean-noel-barrot-france-international-law-global-north-south (дата звернення: 15.07.2025).

Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ

Я, Левіна Софія Євгеніївна, студентка 2 курсу магістратури, денної форми навчання, факультету історії та міжнародних відносин, спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії», освітня програма «Країнознавство», адреса електронної пошти sofe.levina@gmail.com,

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Концептуалізація поняття «Глобальний Південь» у сучасній теорії міжнародних відносин» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлена;
- засвідчую, що мною дотримані всі вимоги щодо використання штучного інтелекту та технологій з підтримкою штучного інтелекту та наведена повна інформація про вирішення за їх допомогою конкретних дослідницьких завдань;
- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;
- згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

(дата) *(підпис)* *(ініціали, прізвище)*